

Az „Astra“ románosító tevékenysége a Székelyföldön

Amióta Erdélyben a modern értelmezésű nacionalizmus a XVIII. században felütötte a fejét, azóta a népek régi, békés együttélése fokozatosan átalakult a fajok végzetesen komoly élet-halálharcává. Erdély nem maradt a nemzetiségi megértés klasszikus hona, hanem a kiélezett nemzetiségi feszültségek és ellentétek földje lett. Ezt állapították meg szinte egymással összebeszélve a külföldi útleírók is műveikben. Az erdélyi népek vetélkedésében egymástól lényegesen különböző tényezők álltak és állnak ma is egymással szemben. A versengő felek közül leg-alulról a románság jött. Vele szemben a szászság a polgáriasultságot és a magasabb műveltséget, de a gyengébb népi energiát jelentette. A magyarság a politikai és történelmi energiák tárházával volt gazdagabb. Ha számban el is maradt a szapora, igénytelen, bevándorlás folytán mindinkább sokasodó románságtól, az elmúlt két évszázad alatt népi energiáit is meg tudta növelni, mert erre magasabb műveltségét és politikai adottságait fel tudta használni. Volt azonban Erdélynek egy darab földje, éppen a legmagyarabb, ahol népi ereje felülmúlta a románokét is: a Székelyföld.*

* Az 1910-i hivatalos magyar népszámlálás adatai alapján a négy székely vármegye népességi helyzete a következő:

	Csik	Három- szék	Maros- Torda	Udvar- hely	Székelyföld*	
						%
Lakosság összes száma	145.720	148.080	194.072	124.173	612.045	100,0
Magyar anyanyelvűek	125.888	123.518	111.376	118.458	479.240	78,3
Román anyanyelvűek	18.032	22.963	70.192	2.840	114.027	18,6
Görög katolikusok	23.724	3.052	47.689	1.508	75.973	12,4
Görög keletiek	118	28.077	30.505	4.020	62.790	10,2
G. kat. és g. kel. vall. összesen	23.912	31.129	78.194	5.528	138.763	22,6
Nem román (magyar) anyany. g. kat. és g. kel.	5.880	8.166	8.002	2.688	24.736	4,0
Magyarul beszélők	134.186	134.857	139.570	121.760	530.373	86,7

* A négy székely megye együttesen, természetesen Aranyosszék nélkül.

A Székelyföldre vándorló aránylag mindig csekélyszámú román elem egy pillanatig sem tudta veszélyeztetni a táj határozott és kizárólagos magyar jellegét és népének szellemiségét, életfolytatását, jellegzetesen magyar mivoltát. A csendes harc következménye a román elem lassú, észrevétlen beolvadása volt a székelységbe anélkül, hogy azt lényegesen átszínezni képes lett volna. A folyamat annyira csendes lefolyású volt, hogy mint egyetemes jelenséget az egykorú források észre sem vették. KLEIN INNOCENTIUS görög-katolikus püspök volt az első, aki az elszórt székelyföldi románságot egyházi szempontból számba vette, de még utána is több mint egy évszázadnak kellett eltelnie, amíg román nacionalista szemmel egyesek észrevették, hogy Erdély délkeleti sarkában, a Székelyföldön románok is élnek s e románok száma egyre fogy.¹ A XIX. században korszerűen megszervezett két román egyháznak lehetetlen volt észre nem vennie hívei számának szakadatlan csökkenését és vele a románok jövőbeli politikai reménysegeinek gyengülését. Tenni azonban nem sok ereje vagy érkezése volt, legalább tény, hogy kellő védekezésről a székelységbe olvadás veszedelmével szemben nem tudott gondoskodni. Mindössze annyi történt, hogy néhány Balázsfalván és Szebenben tanult „elszékelyesedett“ román ifjú visszatérve szülőföldjére a maga kis hatáskörében megpróbálta fajtája megmentését. Az Erdély többi részeivel kapcsolatot tartó románul tudó és érező székelyföldi tanítók és papok kétségtelenül alá voltak vetve a többi románt átható eszméknek és reménysegeknek. Itt a részletekre ki nem térve csak annyit említünk meg, hogy a magyar társadalom nemzetiségi érzékenysége itt-ott észrevette a székelyföldi román vezetők közti ébredést és néha riadót is fűvott.² Nagy általánosságban mégis csendben folyt a székelyromán faji harc, alig észrevehetően, de határozottan a magyar elem javára. Nem jelenti ez feltétlenül a románság számbeli fogyását; bevándorlása és fordítva: a székelyek kivándorlása egyenesen növelte a román vallásúak arányszámát. A székelyföldi románokban az egyházakon kívül az 1861-ben alapított „Astra“, teljes nevén „Asociațiunea transilvană pentru lite-

¹ Concordia (Pest), 1862. nov. 11/23; u. o. 1867. aug. 27./szept. 8; Transilvania (ezentúl: Tr.) VII—1873, 152. l.

² „..... a székelyföldön folyik az aknamunka s ha valaha Oláországgal összetűzünk, nemcsak Brassó—Fogaras—Szeben és Hunyad megyében, hanem a székelyföldön is támogatást találand Oláhország, ha mi fel nem ébredünk...“ — írja az „Ellenzék“ 1895 február 8-án. (Oláhosodik-e a Székelyföld?)

ratura și cultura poporului român³ nevű társadalmi egyesület igyekezett a román nemzetiséget fenntartani.

I.

Az első világháború előtti erdélyi románság nemzeti energiái nem a politikai életben, hanem a társadalom, az egyházi élet, a gazdasági mozgalmak területén nyilvánultak meg. Több más társadalmi egyesület mellett az Astrának kimagasló szerepe volt. Ő volt az egyesület, mely sok szempontból époly súllyal pótolta az ország parlamentjében való szereplés hiányát, akárcsak a román nemzeti párt választóinak vagy az egyházaknak gyűlései. Az Astra évi ünnepélyes közgyűlései kiemelkedő eseményei voltak az erdélyi román életnek, még Romániából is a legnagyobb figyelemmel kísérték őket. 1905-ben Szebenben és 1911-ben Balázsfalván nemzeti tüntetésszámba menő nagygyűlések voltak, amin a román államból igen sokan résztvettek. Az Astra rendeltetése volt a politikailag lappangó — mert államellenes — román nacionalizmus politikai célkitűzéseit művelődési eszközökkel szolgálni. A román nemzeti öntudat felkeltése, a román nép szellemi és anyagi megszervezése és egy szerencsésebb korszak politikai uralmára való előkészítése volt az egyesület hivatása. A székelyföldi románság, érte ezalatt a görög keleti és görög katolikus vallású, románul beszélni tudó és románul érző néprészeket, nagyon is rászorult volna az Astra szervezői tevékenységére a székelység egészen elemi, mesterséges beavatkozástól mentes természetszerű beolvastató hatása ellen, csakhogy még egyházai sem voltak képesek a védelmet kellőképpen szolgálni. Nincs róla tudomásunk, hogy az Astra komolyan számbavehető munkát végzett volna ezen a vidéken. Udvarhelyt és Háromszéken volt vidéki szervezete (despărțământ). A szellemi vezetés természetesen a papság kezében volt, a csíki és háromszéki görög-katolikus és a háromszéki görög-keleti esperes, valamint a brassói világi értelmiségében. A kilencvenes évekből ismerjük egy háromszéki Astra közgyűlés érdekes és tanulságos leírását.⁴Ebből megismerhetjük az ottani románság viszonyát a székelységhez, hajlamát az elszékelyesedésre, értetlenségét az elfelejtett

³ „Erdélyi egyesület a román nép irodalma és műveltsége érdekében.“

⁴ Augustin Paul (Delaletca), *Intre Someș și Prut*. București, 1905. 99—110.

román nyelv és hagyomány iránt, épencsak a régi valláshoz, vagy még ahhoz sem ragaszkodva. Ugyanakkor valami primitív ragaszkodásról is értesülünk, amellyel a nyelvileg és jórészt vallásilag is teljesen elmagyarosodottak még mindig az oláhokhoz tartozóknak nevezik magukat. A román multnak egyházi könyvek, feljegyzések, omladozó és hívek nélkül maradt vagy kevés lézengő hívővel maradt templomok, korhadozó fakeresztű elhagyott temetők és az emberek emlékezete a tanúi. A beolvadás lassú biztonsággal folyik, ahogy a csendesvizű folyó alámossa a partot. A leírás másról is szól, megmutatja az érem másik felét is. A román nemzeti öntudat Erdély többi részéről ide is áterjedt és hatni kezdett a betűvel kapcsolatba került emberek lelkében, kivált azokéban, akik román iskolába más vidékre kerültek el. Barițiu már 1873-ban mulasztásnak vélte, hogy a székelyföldi román gyermekek közül legalább 8—10-et nem visznek el a román egyházak, vagy az Astra költségén román nevelésre és román fajmentésre román tanintézetekbe.⁵Ezt a tanácsot részben meg is fogadták. Mind több és több ifjú került Balázsfalvára és Szebenbe papneveldebe vagy tanítóképezdebe. Ezek hazakerülve magukkal vitték az új szellemet és becsületet igyekeztek szerezni az addig szégyelt román mivoltuknak. Az ilyen nevelvények, a magyaroktól alig észrevéve, lelkesen folytatták nemzetmentő tevékenységüket.⁶Néha még Romániába is eljutottak, hogy tanulmányaikat és nemzeti szellemüket kiegészítsék. Mikor szülőfalujukban vagy más románfelekezeti székely községben megkezdték működésüket, a jövő ragyogóbb politikai lehetőségei csillantak meg előttük. Román kiválóságok biztatásai is elértek hozzájuk. A minden román jelenségre figyelmes IORGA borítékba zárva ingyen küldte nekik lapját, a Neamul Românesc-et. Ion Rafiroiu alsócernátoni lelkésznek ezt a biztató sort írta, amikor ez híveinek végzetes csökkenéséről panaszkodott: „A hívők dolga ne ejtsen kétségbe, mert nem lehet tudni az órát, amikor a csoda bekövetkezik!”⁷Ez a Rafiroiu nemcsak az első világháború előtt, hanem utána is, mint háromszéki esperes, élénk működést fejtett ki az Astra kebelében. Természetesen nem minden ortodox és görög-katolikus pap volt román nacionalista, tekintélyes részük őszintén és

⁵ *Secuții în Transilvania*. Tr. VII—1873, 152.

⁶ *Oláhosság-e a székelyföld?* Ellenzék, 1895. febr. 8.

⁷ G. G. Rafiroiu, *Araci* [Árapatakl. *Județul Treiscaune*. Salonta, 1938. 99.

erőltetés nélkül a magyarsághoz kapcsolódott, vagy már régóta magyar volt.

Mégis megállapítható, hogy a századforduló táján a Székelyföld bizonyos pontjain román fellendülés történt. Az említett leírás néhány érdekes részletet tartalmaz erre nézve. Egy Péter Mihály nevű aldobolyi görög-katolikus vallású gazda feleségétül egy kukkot sem tud románul. Egyik lányuk sem tud, de a másik már tanul és az Astra rendezte bálon román nemzeti öltözékben jelenik meg. A gazda fia a pap tanácsára román iskolába járt és ekkor már tüzes román nacionalista. A pap védte meg a görög katolikus felekezeti iskolát az államosítástól. Igaz, ebben magyar nyelven tanítanak, mert a lakosok csak ezt a nyelvet ismerik, de az egyházi énekeket, imákat és „sok nemzeti dalt” (nyilván nem magyart) — már románul. Már tervbe vették a román tanítási nyelvet is. A román templom építéséhez nagyobb összegekkel egy bräilai gazdag kereskedőpár is hozzájárult, festményeit pedig egy brassói román hölgy készítette. Felszentelésére maga Miron metropolita személyesen megjelent, ami nagyon emelte a környékbeli görög katolikusok önérzetét. Egy másik faluban (Szitabodza) a román pap erősen magyaros hanglejtéssel beszéli a román nyelvet, gyermekei azonban a legtisztább románsággal. A könyvespolcon vegyesen erdélyi és regáti román könyvek sorakoznak. A papeány emlékkönyvébe barátnöje ezeket a sorokat írta: „Nyelvemet és nemzetiségemet, Istenre esküszöm, a világért sem cserélem fel, hiszen román leány vagyok én!”⁸

Egyszóval a nemzeti öntudat határozott felébredésével számolhatunk ebben az időben a székelyföldi románság egy részénél. Florianu (a magyarok számára Flórián) János székelyudvarhelyi törvényszéki elnök románokat helyezett el a törvényszéken, román tanítót vitet Udvarhelyre, ő építteti a templomkerítést, az Albina pénzeit ő helyezi el, magyarokká lett románok térnek vissza eredeti nemzetiségükre s bírói állásra kandidáltatja Velicanu urat, akinek egyik fiát Hórának, a másikat Kloskának hívják. A Velicanu gyerekek keresztaipjai a 48-i román tribun Axente Sever és a hírhedt vöröspataki pap, Balint voltak. Florianu román tanítóképezdét akart alapítani és divatba hozta a román nemzeti táncokat. A görög-keleti egyházból, mely 1875-ben magyar volt, újból románt csinált. A pap megtanult

---

⁸ A. Paul, i. m. 102.

románul és most ezen a nyelven prédikál híveinek.⁹ A román nemzeti ébredés természetesen inkább csak a tanult rétegben érvényesült, ilyen pedig csak nagyon vékonyan volt. A nép maga átengedte magát a magyar környezet természetes beolvasztó hatásának és a román egyházak hívei sorra tértek át valamelyik magyar felekezetre. Néha nem ment ez símán, mert a római-katolikus egyház, magasabb nemzetközi egyházpolitikából, nem mindig engedte meg a görög szertartásúak áttérését a latin szertartásra.¹⁰

Csíkban az Astra csak későn, 1912-ben tudott megszervezkedni. Az érdem O. TÄSLÄUANU, a Luceafărul egyik volt szerkesztőjének érdeme, aki a szebeni Astra-múzeum számára néprajzi anyagot gyűjtött ezen a vidéken és felfigyelt a lehetőségekre. Tizenkét, nagyrészt egészen elmagyarosodott községben alakult Astra tagozat, a körzet vezetője pedig ELIE CÄMPEANU esperes lett.¹¹

A székelyföldi román fejlődés tehát kettős irányú: felül román nemzeti öntudatosodás, alul további áthasonulás a székelységbe. Az Astra munkája oly csekély és jelentéktelen volt, hogy — néhány pap és tanító erőfeszítéseit leszámítva — a nemzetiségi alakulás folyamatát komolyan nem tudhatta befolyásolni. A fenti kettős fejlődés a hajdudorogi magyar szertartású görög-katolikus püspökség felállítását után és a világháború közeledésekor csak tovább élekedett. A román betöréskor a székelyföldi román értelmiség jórésze államellenes magatartást tanúsított s a románok kiverésekor távozni kényszerült, másrésze továbbra is helyén maradt és készült a „csoda“ bekövetkezésére. Ezekben a zaklatott időkben az Astra munkája persze nem lehetett zavartalan.

II.

Az Astra a háború előtt — legalábbis hivatalos programja szerint — a románság szellemi és anyagi kifejlődését volt hivatva szolgálni „Erdélyben és Magyarországon“. A valóságban a román irredentizmusnak jól leplezett szerve volt és legfőbb törekvése volt szellemileg előkészíteni a románságot a „csodára“. Nagyrománia megvalósulása után ezt számos Astra-

⁹ *Román világ Sz-Udvarhelyt*. Ellenzék, 1882. nov. 28

¹⁰ Pl. Ilyefalván. A. Paul, i. m. 234.

¹¹ Luceafărul, XI—1912, 420—421.

vezető nemcsak beismerte, hanem egyenesen az egyesület dicsőségeként könyvelte el, holott régebben elkeseredetten tagadták és elhallgatták ezt a tényt.^{11a} Az Astra belső propagandájával bátorította és lelkesítette a tömegeket egy a közeljövőben megvalósulandó román paradicsom vázolásával. Az Astra gondoskodott róla, hogy előadásokkal, szónoklatokkal, kiszállásokkal, egyszerűen, hogy a beszélt szó eszközeivel élénkítse a nemzeti önbizalmat és reménységet. Mint külsőleg védekező magatartásban élő társadalom, a románság elsősorban a románság megtartására és valóságos erejének megnövelésére törekedett. A politikai életben parlamentáris eszközökkel kevés reménye lehetett a sikerre, ezért sokáig meg sem próbálkozott teljes erővel résztvenni az országgyűlési választásokon. A passzív ellenállást tanúsító románság előtt az abszolutizmus alatti magyar példa sikere lebegett, de elfelejtette, hogy neki nem egy veszélybe jutott patrimoniumot kellett megvédelmeznie, mint annakidején a magyarnak, hanem egy soha birtokában nem volt állományt meghódítania. Az Astra vezetői sokáig a passzivitás pártfogói voltak. Az erdélyi román politika 1905-től kezdve áttért az aktív harcmodorra, de az Astra nem vette át, mert nem is vehette át ezt a támadó szellemet. Nem is volt rá alkalmas. Igazi rendeltetését, a román nemzeti öntudat felébresztését és az összes románok politikai egyesülésének reményét így is ébren tudta tartani, illetve fel tudta ébreszteni.

A háború előtti román értelmiség sok szép példáját nyújtotta az áldozatos nemzethűségnek és az önfeláldozásnak. Ez a szellem gyakran elérte a fanatizmus határát. A magyarországi román élet egész beállítottsága arra predesztinálta a román vezetőréteget, hogy magatartásában nagyrészt romantikus vonásokat vegyen fel. A háború utáni román nemzedékek ezt a romantikát gyakran vették bírálói bonckés alá. A nemzeti öntudat említett ébren tartása lévén a cél, a romantikus beállítottság igen alkalmasnak bizonyult addig, amíg a nemzetiség állagát védelmezni kellett, de gyöngének és használhatatlannak akkor, amikor a „kisebbségi“ korszak elmúltával nagyobb, országépítői feladatokat kellett vállalni. Ezért jellemzi a háború utáni idők egyik

^{11a} Maga II. Károly király, az Astra díszelnöke így vélekedett az egyesületről: „Ez a kulturális egyesület már vagy 50 évvel ezelőtt eltörölt minden határt az összes románok közt... Az Astra tegnap az egyesülést készítette elő...“ Beszéde az Astra 75 esztendősi jubileumi közgyűlésén. Vö. Foaia Noastră, 1936. szept. 27.

erdélyi társadalomvizsgálója az 1900-as évek vezetőrétegét ilyen keserűen: „Életünk minden megnyilvánulásában javíthatatlan romantikusok voltunk és vagyunk. A politikában „memorandisták“, a kultúrában előadásosók, irreálisták és képzelődők.“ Pedig ezalatt a falu „majdnem középkori“ művelődési viszonyok közt élt. A „pauperizmus és a műveletlenség“ uralta a helyzetet. Ezen komolyan senki sem próbált változtatni. „Művelődésünk vonala mindig túl vízszintes volt. Könnyelműen és öntudatlanul csak a felszínen lebegtünk. Nem próbáltuk levinni a műveltséget a népi tömegek mély rétegeibe. Csak a szó mentőövét hajítottuk feléjük, de óvakodtunk a hatékony segítség eszközeit: a példaadást nyújtani nekik.“¹² A könnyűség és felelőtlenség vádjá mellett az idézett író még az erkölcsi és szellemi hiányosságot is emlegeti. „A háború nemzedéke romantikus nemzedék volt. Intellektuális erkölcsi támasz nélkül való. A valóság közvetlen megragadásának érzéke nélkül. Illuzionista a politikában. A valóságot nem ismerő a mindennapi életben. A rend hagyománya nélküli osztály. A könyv és a gondolkodás szenvedélye nélkül.“¹³ Ez a hang magán hordja a háború utáni korszak szellemi válságának reakcióját, de mégsem elszigetelt és kirívó. Az államfenntartás és építés súlyos feladatára eléggé fel nem készült társadalom felett mondott ítéletet a lelkiismeretere hallgató, fajtája javát szolgálni akaró bíráló. Ha lehetnek is, mint ahogy voltak is reálisan látó erdélyi románok, megállapítása lényegében mégis helytálló, mert a „csoda“ bekövetkeztére váró nemzedék alapján nem is lehetett más, mint gyógyíthatatlanul romantikus. Következésképpen nem lehetett alkalmas a háború utáni súlyos feladatok megoldására.

Ez a nemzedék nemcsak Nagyrománia és Erdély, hanem az Astra vezetős szerepeit is örökölte. A győzelem első esztendeiben az ország és az Astra sorsa hasonló volt. Mindkettő elvesztette régi hivatástudatát. A háború előtti Kisromániát és a magyarországi románokat egy véges vágy, beteljesíthető ideál hevítette: az összes románok politikai egyesülése. Mikor ez a világpolitikai viszonyok kedvező alakulása folytán megvalósult, a nemzet cél és ideál nélkül maradt. Az első évek lázas átrendezési tevékenysége és az elhelyezkedés nagyszerű lehetőségeinek lázában égő

¹² P. Suciú, *Problema „Astrei“*. *Romantismul nostru*. Societatea de Măine (ezen tül: SdM), III—1926, 222.

¹³ P. Suciú, *Ce se așteaptă dela tineretul nostru intelectual din Ardeal?* SdM. X—1933. 94.

román értelmiségi réteg anyagi természetű dolgokkal volt elfoglalva. A nagy szerencse minden lehetőségét ki akarta aknázni. Az idézett román gondolkodó szerint „15 éve a beérkezés láza uralkodik rajtunk. Az öregeket megszállta a meggazdagodás vágya. A fiatalokat az elhelyezkedése”.¹⁴ A nemzet legfőbb gondja az egyéni vágyak kielégítése. Új ideál kereséséről alig lehet szó. „Az öregek hallgatnak és a terméketlen szenilitás öntudatlan álomságában élvezik csendesen a javakat, amelyekkel a politikai esetlegesség és a véletlen elhalmozta őket. A fiatalok kiabálnak és türelmetlenül várják sorukat a darab kenyérhez, ami leszereli és hitvánná teszi őket.”¹⁵ Kihúnyó csillagának vezérlete alól kikerülve, a romantikusok nemzedéke rávetette magát az anyagi gazdagodás lehetőségeire, de politikai-nemzeti felfogásában továbbra is megmaradt szónokló, csodát váró és ígérő illúziókergetőnek, nem sok érzékkel a komoly nemzetépítéshez.

A politikai egyesüléssel 1918-ban az Astra hívatása, nem a hivatalos, hanem az íratlan: betelt. Az egyesült Romániát azelőtt paradicsomnak, minden vágyalom beteljesülésének hirdették. Most benne voltak az Éden kertjében. Élvezhették gyümölcseit, gyönyöreit. Ahol pedig túl nagy a bőség, ahová a szerencse túl gazdagon szórja jótéteményeit, ott nem-igen marad meg a szellem, még kevésbé az áldozatos lélek, a nemzetépítés legelső feltétele. Az Astra munkája pedig ezt követelte volna. A hivatalos program, a nép szellemi és anyagi műveltségének fejlesztése távol állt a beteljesüléstől. Az igazi tennivaló még hátra volt, az igazi lehetőségek most kínálkoztak. A meggazdagodás utáni mohó hajsza és a pártpolitikai betegség (a politicianizmus) az Astrának még a szónokait is elcsábította. Inkább Mammonnak szolgáltak, mint a szűkmarkú kötelességteljesítésnek. Az elanyagiasodott társadalomban az Astrának válságba kellett jutnia. Súlyos válságba s ebből egyesek nagyon egyszerűen, az Astra feloszlásában keresték a kiutat.¹⁶ Azok véleménye volt ez, akik annak idején felszínes gondolkodással tényleg csak politikai izgatóeszközt láttak a Şaguna-alapította nagynevű intézményben. A megoldásnak ezt a szélsőséges fajtát sikerült kikerülni, mert voltak elegen, akik felismerték az Astra még mindig fennálló rendeltetését. Az

¹⁴ Uo.

¹⁵ P. Suci, *Răspuns la ancheta asupra organizării culturale regionale*. SdM. XII—1935, 166.

¹⁶ *Pentru „Ziua Astei”*. Sibiu, 1927, 5.; O. Ghibu, *Evoluția secțiilor literare și științifice ale „Astei”*. Sibiu, 1925, 13.

Astra be nem teljesített hivatása a túlzó nacionalistákat is kielégíthette volna, hiszen nem csupán a műveltség száraz, racionális terjesztéséről volt szó, hanem az államalkotóvá lett, óriási többségben falusi román nép szörnyű társadalmi bajainak enyhítéséről, megerősítéséről és alkalmassá tevéséről a szerencsésen megszerzett állam megőrzésére és kiépítésére. Az Astra háború utáni első éveit válságának ilyenféle kiút felé kellett közelednie.

Ez a válság tehát szerves része, részlete volt az erdélyi román nemzet válságának. Erdély románjai most kerültek először egy államközösségbe másvidéken lakó nyelvtestvéreikkel. Nemzeti fejlődésük — elnagyoltan számítva a múlt század harmadik negyedéig — más volt, mint a fejedelemségeké. A szellemi egységre való nevelés, melynek az Astra egyik legfontosabb tényezője volt, még nem kerülhetett el célkitűzésének olyan sikeres fokára, hogy a sokszázados szétfejlődés külső-belső nyomait lesimíthatta volna az egységesnek becézni szeretett román nemzet arcáról. Bármennyire épen az egyesülésnek volt a hanghordozója, most a háború után, az Astra, megütődve azon az alig sejtett különbségen, ami regáti fajtestvérei életéből sugárzott elő, egyszerre a különállás, az autonóm élet önmentésének, a kisebbségi élet sajátosságosan előlről és alulról kezdett életének lett a védelmezője. Ezért lett regionalista, transzilvánista, ha nagyon el volt keseredve, még politikailag is autonomista. Az Astra magának igényelte a jogot Erdély román népének kulturális és nemzeti nevelésére és ezt multjára hivatkozva bizvást meg is tehetette. A Regát elleni védekezés mozdulatával érkezett el új hivatásának nem megtalálására, egyelőre csak megsejtésére. Az új hivatás tiszta tudatára csak hosszas, évtizednél továbbhúzódó tusakodás, kísérletezés, szellemi súrlódás után érkezett el.

A vezetőréteg eleinte a háborúelőtti nemzedék tisztos harcosaiából került ki. ANDREI BÂRSEANU, a derék tanár és publicista, lelkes nacionalista, és mindenek felett finom költői lélek volt,¹⁷ alkalmas a negatív értelmű, a megmaradásra beidegzett nacionalizmus szolgálatára, de a román társadalom belső átrendezéséért indítandó harcra már más elnökre lett volna szükség. Az új világot a régi nemzedék emberei nem vezethették üdvöthozóan, mert az új szellemnek nem voltak részesei. Az Astra ezért nem újulhatott meg a szükségletekhez mérten az elhalálozott Bârseanu elnöki székébe 1923-ban kerülő nagy harcos multú VASILE GOLDIȘ

¹⁷ I. Lupaș, *Andrei Șaguna și conducătorii „Asociațiunii Transilvane”*. București, é. n. 59—60.

vezetése alatt sem. Nagyobb dolog fordult kockán, mint az egyesületnek évtizedek óta bevált igazgatási vágányain ügyesen továbbkormányozni a jól megépített gépezetet. Az új helyzet új pályát, új gépet, új gépészt igényelt volna. Mert az Astra nem egy egyesület volt a sok közül, hanem az egyesület, az erdélyi románoknak az egyházakhoz hasonló súlyú és jelentésű, vallási és politikai felekezetek fölötti nemzeti összefogó szerve. Az az edény, amelyben az erdélyi román nacionalizmus tartalma össze volt gyűjtve. Az Astrán keresztül kicsinyben meg lehet látni a nagyromán állam erdélyrészi társadalmának egész kérdéskörét. Aki az Astra vezetését elvállalta, az egész nemzetrészsorsának igazgatásából kapott jelentős részt. Goldiș a leggondosabb és leglelkiismeretesebb elnök volt, szavának súlya és tekintélye volt. Bejárta a 22 erdélyrészi megye járásokonként újjászervezett vidéki körzeteit, mindenütt buzdított, lelkesített, irányt mutatott. Kapcsolatot teremtett a központ és a vidéki körzetek közt. A papot és a tanítót, akiket az állami tisztviselők tekintélyben alaposan háttérbe szorítottak, igyekezett visszaállítani régi megbecsült helyükre. Figyelme még az ipari munkásságra is kiterjedt.¹⁸ A sajtóra elődénél jóval nagyobb gondot fordított. Az Astra egy időben a sajtót teljesen elhanyagolta. Hivatalos közlönye, a *Transilvania*, teljesen elvesztette a talajt lába alól. Rosszul volt szerkesztve, senki sem olvasta, még kevésbé fizetett rá elő, pedig sok pénzbe került. Népies kiadványokra olyan kevés pénz jutott, hogy eleinte évente mindössze 4 füzet kiadására tellett.¹⁹ A háború előtt a népies kiadványok példányszáma elérte a 12—15.000-t, amit készpénzen kapkodtak el; a háború utáni évek elején az ingyen osztogatott 5—6.000 példány is alig kellett.²⁰ A háború előtt nemzeti ünnepszamba menő évi közgyűlések 1925-ig néptelenek voltak és „valamennyi valóságos lehangoltság légkörében fejeződött be.”²¹ A központi bizottmány tagjainak számát Goldiș 30-ról 50-re, az irodalmi és tudományos szakosztályok számát pedig 3-ról 10-re emelte fel. Ekkor létesül a föld- és néprajzi osztály és ekkor újul meg az aránylag legjobban működő orvosi osztály. Ekkor lép be 40 egyetemi tanár az Astrába működő tagnak és közel 200 más

¹⁸ Dr. G. Preda, *Din problemele Astrei*. SdM. III—1926, 621. Vö. Goldiș programbeszédét: uo. 131.

¹⁹ SdM. III—1926, 63.

²⁰ SdM. VI—1929, 271. A helyzet nemsokára lényegesen megjavult ezen a téren. Ld.: H. Petra-Petrescu, „*Astra*“ de după războiu. (Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul. Buc. 1929. II, 1329).

²¹ Ghiбу, i. m. 13.

értelmiségi Kolozsvárról és egész Erdélyből, „akik együttesen egy óriási szervezetet tesznek ki, melytől joggal várhatni egy új korszak bevezetését az Astra és főként a román művelődés történetében.”²²

Az Astra válsága mégiscsak tovább tartott, mert baja szerves, lényének legmélyéig terjedő volt. Az új szellem követelése mind hangosabb lett a napisajtóban és a folyóiratok hasábjain. Különösen a Societatea de Mâine, ION CLOPOŢEL tekintélyes, az erdélyi értelmiségnek színe-javát összefoglaló lapja karolta fel az Astra megújulásának dolgát.²³ Az anyagiak hajszolásába, az egyéni érvényesülés és a politikai pecsenyesütés kísértésébe bővült világ felett a régmúlt Astrájának erkölcsi magaslata kívánatos ideálnak tűnt fel. Még az 1928-i szebeni közgyűlésről azt írja egy nagysúlyú, egyházi lap, hogy „sic non itur ad astra.”²⁴ Goldişnak legalább annyit sikerült elérnie, hogy erőteljesen rámutatott az Astra erkölcsi célkitűzésére és hogy meg tudta győzni munkatársait az Astra rendeltetésének változatlan megmaradásáról. Az elsődleges krízis tünetei, amelyek valóságos „eltévelyedéssel fenyegettek”,²⁵ kezdtek halványodni, a vérkeringés újra megindult az egyesület testében, munkatervék és elképzelések születtek meg. Goldiş egy-két évi tevékenysége után az Astra nem tért új útra, de legalább biztos lábakra állott és főképp megteremtette a lehetőségét annak, hogy egy új szellem megszülethessen és bevonulhasson az egyesületbe. Az Astra a Societatea de Mâine megfogalmazása szerint „a nemzeti politika és a társadalmi-gazdasági kultúra iskolája”²⁶ lett volna.

Az igazi kibontakozás még messze volt. Akadályai közül a már említett mohó anyagiasságon és haszonlesésen kívül kettőt említek meg. Az egyik a még mindig élő gravaminális szellem, mely Nagyromániában is legszívesebben az elmúlt idők magyar „elnyomásának” terheit emlegette és a ma minden nehézségét lehetőleg a magyarok nyakába és felelősségére igyekezett áthárítani. A másik baj az elbizakodottság volt. „A háború után a nép egy része túlságosan elragadtatta magát évszázados álmának

²² Uo. 14.

²³ Érdekes, hogy az SdM hasábjairól sokkal többet lehet megtudni az Astra életéről, mint az elöregedett, elernyedtt hivatalos közlönyből, a Tr.-ből.

²⁴ Revista Teologică, XVIII—1928, 388.

²⁵ SdM, II—1925, 655.

²⁶ Uo.

megvalósulásától, túlságosan elbizakodott vezetésének mindenhatóságában²⁷. Nagyrománia megvalósítását egyúttal minden kérdés megoldásának is tekintette. A mélyebben gondolkodók és a műveltebbek természetesen nem helyeselhatték ezt az álláspontot. Ezek bírálatakban messzemenően kimutatták az Astra erkölcsi, anyagi, szervezeti bajait és részletes megoldási javaslatokat közöltek.²⁸ „Mindeneknek csak az elején vagyunk. A megalapozás és a meghódítás óriási munkáját csak ezután kell megkezdenünk²⁹ — írja P. SUCIU. A kolozsvári egyetem egyik tanára pedig így vázolja az Astra új hivatását: „Ma már nemcsak nyelvünket és ősi hitünket kell megvédelmeznünk, hanem meg kell erősítenünk népi létünket és meg kell hódítanunk nemzetünk számára azt a helyet, amely megilleti ezen a földön. Ma, nyelvünk és művészetünk mellett, kötelességünk megismerni hazánkat, népünket és történelmét, hogy mindeneknek lelkébe elültessük a nemzeti öntudatnak egy magas fokát, hogy elültessük a megingathatatlan nemzeti erényességet, úgy, hogy népünk tudjon ellentállani összes ellenségeinknek, akik nem tudnak megbékélni az isteni igazságszolgáltatással, amelyben részesültünk³⁰.”

Az Astra átszervezése mellett a sajtóban megindított és évek óta folyó felszámolások eredményeképpen 1930-ban Szebenben összeült az egyesület u. n. kulturális parlamentje. Eredménye a „Transilvania“, (az Astra hivatalos közlönye), mellékleteként megjelent terjedelmes kötet, mely az Astra minden munkájára és minden részletkérdésére kitér és állást foglal. Elvárható lett volna, hogy ezek után tényleg bekövetkezzék a várvavárt megújulás. Még mindig olyan hiányosságokkal kellett számolni, amelyekkel a vezetőség nem tudott megbírkózni. Az Astra a társadalomból kinőtt, annak akarására és támogatására szervesen ráépült egyesület volt. Nagyromániában eldugultak a társadalmi táplálóerő csatornáit, most mindent az államtól vártak. Tényleg már 1919-ben az átmeneti kormányzat, a Consiliul Dirigent tekintélyes összegekkel támogatta az Astrát és legtöbbször a követ-

²⁷ SdM. II—1925, 620.

²⁸ Vö. Grațian C. Mărcuș, „Asociațiunea“ în viața culturală a Ardealului. SdM. VI—1929, 270—272; U. a., *Reorganizarea Asociațiunii Culturale „Astra“* Uo. VI—1929, 255—259.

²⁹ *Reorganizarea generală a Astei. Propuneri generale...* SdM. VII—1930, 198.

³⁰ N. Ghiulea, *Activitatea secțiilor literare și științifice*. SdM. III—1926, 140.

kező kormányok sem bizonyultak szűkmarkúnak. Csakhogy egy idő múlva az állam, mind pártpolitikai okokból, mind az 1929-ben elemi erővel megmutatkozó gazdasági válság miatt, kezdte megsűkíteni bőkezűségét az egyesülettel szemben. Az erkölcsi válságot így megtetézte a gazdasági válság. A társadalmi segítség pedig a rég kihalt áldozatos szellem híján erőtelen maradt. Az irodalmi és tudományos szakosztályok évi gyűlésén Kolozsvárott (1930. június 14.) „a szkepticizmus és az unalom légköre“ ült, épen akkor, amikor a megújulást leginkább várni lehetett volna. Még az egyes szakosztályok vezetői sem igen mutatkoztak, pedig jóérzésük kolozsvári volt, „inkább otthon maradtak a dolgaiknál.“³¹ Az Astra ezen felül el volt öregedve. A fiatalabb nemzedékek nem kapcsolódtak be működésébe. A nemzedékek harca, a fiatalok és öregek kölcsönös képtelensége egymás megértésére távol tartotta az ifjúságot az egyesülettől, holott csak ennek erőteljes és harcos szelleme lett volna képes kihúzni az Astrát az erkölcsi és anyagi kátyúból. Így hiábavaló volt néhány jóindulatú ideálistának önfeláldozó szolgálata, a megoldás továbbra is késett. 1932-ben a dévai közgyűlésen SEXTIL PUȘCARIU hangsúlyozta az ifjúság bekapcsolódásának szükségességét.³² Szava nem maradt visszhang nélkül. Nemsokára tárgyalások indultak meg az értékesebb fiatalokkal és az eredmény egy folyóirat, a *Gând Românesc* megalapítása lett (1933) ION CHINEZU szerkesztésében. A helyzet javulása megállapítható, de a legnagyobb nehézségen még nem voltak túl. „Nem az anyagi eszközök hiánya nyom le bennünket, mint inkább az a körülmény, hogy az Astra a vezetési elvek válságában szenved“ — írja helyesen ION CLOPOTEL egyik cikkében.³³

Végeredményben sem az anyagiak hiánya, sem a szervezet helytelensége nem lett volna akadálya a megújulásnak. Az emberhiány volt a legnyomasztóbb. Az ifjúság bekapcsolódása a munkába sokat segített. A vezetési elvek megújulása szintén bekövetkezett. Az Astra nemsokára megsokszorozódott erővel foghatott munkája végzéséhez. A megújulás leginkább a dévai közgyűlésen (1932) megválasztott új elnök, a betegsége miatt visszavonuló Goldiș utóda, IULIU MOLDOVAN nevéhez fűződik.

³¹ SdM. VII—1930. 281.

³² SdM. X—1933, 18.

³³ *Criza de directivă și de organizare a Astrei*. SdM. IX—1932, 163.

III.

Az Astrának régóta volt egy orvosi osztálya, ez általános egészségügyi kérdésekkel foglalkozott és közreműködött falusi kiszállásoknál orvosi előadásokkal. Inkább pangott, mint működött, tagja is alig volt. Egyedül Szebenben mutatott fel komolyabb eredményeket. Az Astra régebben nem érdeklődött különösen orvosi és egészségügyi kérdések iránt. A helyzet később megváltozott. Az orvosi szakosztályt elnöke, HAȚIEGANU GYULA, kolozsvári egyetemi tanár átszervezte (1925. nov. 1.). Al-elnöke MOLDOVAN GYULA egyetemi tanár lett. A szakosztály székhelyét egyuttal Szebenből Kolozsvárra helyezték át. Két alosztályt szerveztek meg, egy tudományosat és egy biopolitikait, utóbbit Moldovan vezetése alatt. A szervezkedést vidéken is megindították, Marosvásárhelyt dr. Florian lett a képviselője.³⁴ Eddig az orvostudomány kérdéseivel csak elvétve találkozhattunk a hivatalos közlöny lapjain.³⁵ Az orvosi osztály újjászervezésével kapcsolatban Hațieganu emelte ki az orvos szerepét a nemzeti állam megerősítésében.³⁶ De különösen Moldovan volt az, aki az eugénia és a fajbiológia elveit bevitte a szakosztály életébe és azon keresztül közismertté tette az egész román társadalom előtt. Irodalmi úton népszerűsítette erre vonatkozó eszméit és egymás után két könyvecskét jelentetett meg „A nemzet egészségtana”³⁷ és „Biopolitika”³⁸ cím alatt. Az orvosi szakosztály biopolitikai alosztálya „Buletin eugenie și biopolitic” címen 1927. január 1-én megindított lapjában a cikkek sokaságát közölte hasonló kérdésekről. Moldovan révén a biopolitikanak az Astra kebelén belül azonnal nagy sikere lett és fényes jövő várt rá.³⁹ Az irodalmi és tudományos osztályok egyesített gyűlésén, 1926. február 14-én Moldovan V. Goldiș elnök jelenlétében fejtette ki biopolitikai elveit, amelyeket az Astra vezérlő elveiül ajánlott. Az előadás

³⁴ Tr. LVII—1926, 37—39.

³⁵ Dr. G. Preda, *Câteva însemnări din studiul geografiei medicale a Ardealului*. Uo. LV—1924, 24—27.

³⁶ *Rolul social al medicului român în opera de consolidare a statului național*. Tr. LVI—1925, 587—591.

³⁷ *Igiena națiunii*. Cluj, 1925. Inst. de Igienă și Igienă Socială. 70. l.

³⁸ *Biopolitica*. Cluj, Inst. de Ig. și Ig. Soc. 95 l.

³⁹ Moldovan hatását mutatja Dr. Aurel Voina és Dr. Dominic Stanca füzete: *Valorificarea capitalului uman prin igiena națiunii*. Sibiu, 1926. (Biblioteca Astra 12. sz.).

nagy hatást tett a jelenlevőkre⁴⁰ és egy határozat kimondására vezetett, amely elfogadja a biopolitikát az Astra munkájának vezető gondolatául. A szeptemberben Zilahon megtartott közgyűlés „elfogadta és megerősítette tevékenysége alapcéljául a román nép biológiai jólétéről való gondoskodást”.⁴¹ A következő évi szebeni közgyűlés (1927. dec. 4—5.) újra visszatért a gondolatra és belefoglalta a zilahi határozatot az egyesület alapszabályába.⁴²

A biopolitikai alosztály 1927. első felében egy 18 részből álló rendkívül magas színvonalú előadásorozatot tartott. Előadói közt a román szellemi élet legkiemelkedőbb egyéniségeit találjuk: D. GUSTI, AL. TZIGARA-SAMURÇAŞ, C. RĂDULESCU-MOTRU, S. MEHEDIŢI, G. VĂLSAN, G. BOGDAN-DUICĂ, AL. VAIDA-VOEVOD, S. MANUIĹĂ és mások. A befejező előadást maga Moldovan tartotta „Biopolitica” címmel (május 25.).⁴³ Az alosztály a szebeni közgyűlésen a nőket is bekapcsolta munkájába, megalakult a biopolitikai osztály női szakosztálya MARIA B. BAIULESCU vezetése alatt, ami tulajdonképpen az „Uniunea femeilor române din România Mare” (Nagyromániai román nők szövetsége) együttműködését jelentette az Astrával.⁴⁴ Ugyanekkor testnevelési alosztály is létesült.⁴⁵

A biopolitikai gondolkodásnak az Astrában történt felkarolása előtt a főtámasza a Societatea de Măine volt, melynek hasábjain alapításától fogva létezett egy biopolitikai állandó rovat, s ezt egy ideig maga Moldovan vezette. Egyébként az Astrában sem fogadták épen ellentmondás nélkül a biopolitikai elvek előretörését. Sokan összetévesztették a biológiai gondolkodást a materializmussal és meghúzták a vészharangot az idealizmus magaslatairól a mélységbe húzott Astra felett.⁴⁶ Moldovan győzelme azonban kétségtelen volt. A nyugtalankodókat már a szebeni mó-

⁴⁰ Dr. Aurel Voina, „Astra” și concepția biopolitică. SdM. III—1926, 142.

⁴¹ Buletinul Eugenie și Biopolitic (ezentul: BEB.). I, 1927 1. sz. borítólapján; Tr. LVII—1927. 407.

⁴² Az alapszabály 2. cikkének első bekezdésébe a két utolsó sor helyébe: „cari vor putea contribui la prosperarea literaturii și culturii atât spirituale, cât și economice a românilor” — ezt iktatták be: „cari vor putea contribui la promovarea literaturii și culturii, atât spirituale cât și economice a românilor pe baza principiilor biopolitice: prosperarea intelectuală, morală și fizică”. „Astra” în anii de după războiu. Cluj, 1929, 21.

⁴³ Tr. LVIII—1927, 33—34.

⁴⁴ Tr. LIX—1928, 1142—45.

⁴⁵ „Astra” în anii de după războiu. 21.

⁴⁶ SdM. VII—1930, 281; Rev. Teol. XVIII—1928, 388.

dosított alapszabály szavaival is meg lehetett nyugtatni, az Astra biopolitikailag felfogott célja a román faj „értelmi, erkölcsi és testi“ előmozdítása. Moldovan 1930-ban egészségügyi államtitkár volt a nemzeti-parasztpárti kormányban⁴⁷ és így módja volt elveit az egészségügyi törvényjavaslatban országosan alkalmazni. A későbbi kormányok azonban alaposan megnyírbálták és átalakították ezt a törvényt.

Mit értett Moldovan az Astrában uralomra vitt biopolitika alatt? Nem orvosi kérdés ez nála, nem is fajtisztasági kérdés, sem rasszizmus. Talán helyesebben ethnopolitikanak lehetne nevezni. A biopolitika államvezetési elv, mely a román ember biológiai kapacitására épül fel, mint alapra és a román ember biológiai jólétét célozza; valójában nem más, mint az egyéni és társadalmi törekvések szabályozó öntudata.⁴⁸ A biológiai kapacitás az emberi tőkében (*capital uman*) rejlik. „Az emberi tőke az állampolgárok összessége, a biológiai jólét pedig testi, értelmi és lelki egészségük (integritásuk). A test, az értelem és a jellem kiegészítik egymást és csak összhangos egyensúlyukból származik az igazi biológiai jólét (prosperitás).“⁴⁹ A biológiai jólét fogalmához hozzátartozik a minőségi gyarapodás mellett a román elem mennyiségi szaporodása is.⁵⁰ Az egyén, a nemzet, az állam életében két tényezőkör elhatározó: a környezet és a biológiai örökség. Utóbbi a fontosabb. A biopolitika a kormányzás tudománya, mely az állam kormányzásának, a társadalom szervezésének és az egyének cselekvésének elveit jelöli meg és arra törekszik, hogy mindez a valóságos biológiai képesség alapján történjék, hogy biztosítsa a termelés maximumát és hogy garantálja az állampolgárok biológiai jólétét. Célja megőrizni, sőt növelni az állampolgárok biológiai képességét.⁵¹ A környezet és a biológiai örökség mellett még egy tényezőt emel ki Moldovan, a népi örökséget (*patrimoniul etnic*), „ami a nép (*neam*) szellemi termékeinek jellegzetes összessége, hagyomány, értelmesség, művészet, melyeket nem az átöröklés, hanem a tradíció visz át nemzedékről-nemzedékre“.⁵² Ez a „népi örökség“ adja meg az értelmet a román „*neam*“ (= nép,

⁴⁷ Tr. LXI—1930, 116.

⁴⁸ I. Moldovan, *Biopolitica*. BEB. I—1927, 6.

⁴⁹ I. Moldovan, *Problema democrației și biopolitica*. BEB. I—1927, 73.

⁵⁰ Megnyitóbeszéd az Astra szatmárnémeti közgyűlésén. Tr. LXVI—1935, 280.

⁵¹ *Probl. dem. și biopol.* BEB. I, 74—79.

⁵² Megnyitóbeszéd az Astra marosvásárhelyi közgyűlésén. Tr. LXV—1934, 314.

fajta) fogalmának. A német „rassz“ nem alkalmas ennek a kifejezésére.⁵³ A „neam“-ban kifejezett érték, testiekben a vérség, szellemiekben a hagyomány, az alapja a biopolitikának. Erre és az örökséget leghűbben őriző falusi népre kell felépülnie a román államvezetésnek. A parasztság szerény életéből kell kiválogatni az egyetemes román élet magatartásának természetes szabályait.⁵⁴

Talán kissé túl hosszadalmasnak és mellékvágányra térnek tűnik fel ez a kitérés az Astra szellemi átalakulására Moldovan föllépte óta. Összefüggése a székelyföldi románosítással mingyárt világossá válik, ha megértjük, hogy Moldovannak és az Astrának mi a felfogása a „patrimoniu etnic“-ről. „Valamennyiünkbe le van téve ideiglenes sáfárkodásra egy részecske ama kincsből és román az, aki magában hordozza, tekintet nélkül arra, hogy tudja-e még nyelvünket, vagy hogy meg van-e benne vagy nincs a népi hozzátartozás öntudata.“⁵⁵ Hogy mit jelent ez a székelységre vonatkoztatva, világosan elárulja Moldovan néhány szava: „Az ellentmondás lehetősége nélkül mondhatjuk már, hogy a Székelyföld lakosságának többsége román népi eredetű, tekintet nélkül arra, hogy beszéli-e nyelvünket, vagy nem, hogy hitünkhöz tartozik-e, vagy nem, hogy megőrizte-e, vagy nem a román néppel való természetes összeköttetéseinek emlékét...“⁵⁶ Moldovannak gondja volt rá, hogy felfogása számára a mérsékeltségnek és a méltányosságnak a látszatát biztosítsa. „A román nép természetében rejlik, hogy a mi népi politikánk nem lehet támadó, kapzsi, türelmetlen. Népi erőnek elég nagy ahhoz, hogy megengedjük magunknak a jövőben is a — természetes — nagylelkűséget, hogy engedjük az együttlakó népeket is a közös haza érdekei diktálta határok közt mint olyanokat fejlődni...“⁵⁷ Sajnos, a tapasztalat szerint ez a nagylelkűség nem vonatkozott a székelyekre, akikben Moldovan és vele az Astra, az Astrával a román közvélemény nem magyarokat, hanem elszékelyesedett románokat szeretett látni.

Mielőtt e felfogás következményeit a székelyek sorsára nézve megvizsgálónk, vissza kell térnünk a székelyföldi állapotokra a világháború utáni időkben.

---

⁵³ Uo. 313.

⁵⁴ Tr. LXVI—1935, 281—282, 289.

⁵⁵ Tr. LXV—1934, 315.

⁵⁶ Uo. 310—311.

⁵⁷ Tr. LXIV—1933, Supliment 7.

IV.

A székelyföldi román vallású lakosság kérdésében különbséget kell tenni a magyar anyanyelvűek és a román anyanyelvűek közt. Nagyrészüik közelebbi vagy távolabbi eredetét romának kell vennünk, csak kisebb hányada lehet román felekezetre tért székely. Akik román részről a székely-román kérdéssel foglalkoztak, hajlamosak a nyelvben a vallásnál kisebb horderejű nemzeti-ségi meghatározó tényezőt látni. Ahol olyan átmeneti állapotot figyelhetünk meg, mint a Székelyföld egyes szélső részein a magyar és a román elem közt, csak egy lehet a döntő meghatározó: az a román felekezeti székelyek önkéntes választása, nemzeti öntudata. Ez pedig az esetek óriási többségében határozottan magyar. Ha voltak is kivételek, a háború előtt is kisebb számmal, a román uralom idején — főként anyagi okokból és megfélemlítésből — nagyobb számban, a román felekezethez tartozó székelyek nem románok, hanem magyarok. Ez a jellegében székelymagyar tömeg semmiben sem érez közösséget a román nemzettel, ellenkezőleg: esetleges román eredetének felhánytorgatását határozottan sértésként fogja fel. Magyar lelkét erőszakkal román lélekre átváltoztatni nem lehetett.

Más a helyzete a román anyanyelvű román felekezetekhez tartozó székelyföldi lakosoknak. Ezek igazi románok. Román papjaik, tanítóik vezetése alatt, nagyrészt megbízható román nemzeti öntudatúak voltak. Szeben és Balázsfalva szemináriumai jó román munkát végeztek. Feladatuk nem volt könnyű, mert a magyar környezet és szomszédság hatalmas mágnesként vonzotta a román elemet a magyarnyelvűség felé, amint ezt a népességi statisztikák mutatják. Az I. fejezet nagyjából fogalmat nyújtott a lehetőségekről és a tényekről.

Merőben megváltozott a helyzet Magyarország trianoni szét-darabolásával. Nemcsak a román lakosság helyzeti ereje növekedett meg az új viszonyok közt, hanem társadalmi rétegződése is átalakult. Addig a művelődésileg egyrétűnek vehető paraszttársadalom tetején elszórtan lebegett egy-egy pap és tanító. Itt-ott egy-egy orvos, ügyvéd, állami tisztviselő is volt található, elvértve egy-egy bíró, sőt még igen fontos vezető hivatalokban is voltak románok. A román uralom beköszöntésével vízáradszerűen ömlött el az Erdély román vidékeiről és az Ókirályságból jött, sokszor nevére alig méltó román értelmiség. A megnagyobbodott Románia súlyos szűkében volt tanult és szakképzett elemeknek, nem csoda tehát,

ha a Székelyföldre alig jutott értékesebb és képzetesebb elem. Egyrészt a helyi román értelmiséginek volt bő érvényesülési lehetősége, másrészt a más vidékek selejtes, mozgékony elemei találtak itt gazdag aratásra. Az idegen új elemek beáradása persze évről-évre fokozódott. Ezek távol álltak a nemzeti szolgálat szent feladatától, egyetlen céljuk a szabad harácsolás és meggazdagodás volt. Ezt román részről sokan és sokszor elismerték, sőt kifogásolták is.⁵⁸ A román élet tehát erősen felvirágozott a Székelyföldön. Nem a nehezebben változó, hagyományjaiban megállapodott, a hirtelen változásokat nem szívlelő falvakban, hanem a városokban, vármegyei, járási székhelyeken buzdult neki az új uralkodó elem nagy lendülettel. A román állam legszükségesebb szervezési és közigazgatási műveletei hozták be a román értelmiséget. A falu nem élte bele magát az uralomváltás véglegességébe, még csak ideiglenesnek, pünkösti királyságnak látta a románok uralkodását.

Ilyen fejletlen, kialakulásának első lépéseinél tartó gyökértelesen társadalom egyelőre egy módon foghatott és fogott hozzá a nemzeti munkához, az erőszak és a pusztító erőhatalom eszközével. Mást tőle várni sem lehetett volna, mert nem volt meg benne az átgondolt, rendszeres társadalmi és nemzeti építőmunkának a leg-
elemibb feltétele sem. Ez az oka annak, hogy hosszú éveknek kellett eltelniük, amíg komolyan számbavehető és a siker reményével fellépő román társadalmi munka indulhatott a Székelyföldön.⁵⁹ A románságnak később feltűnt ez a hosszas késelem és ebben ritkábban ösztönzést keresett az önvizsgálatra, gyakrabban okot a társadalom mulasztásainak ostromozására, még gyakrabban az állam hanyagságának a felpanaszolására. Nem vette azonban észre, hogy társadalmának fejletlenségében és szervezetlenségében rejlik tehetetlenségének főoka.

Az úgynevezett visszárománosító (valójában románosító) mozgalom első csírái az előzmények ismerete alapján nem fakadhattak szervezett társadalomból, első hangoztatói elszigetelt egyének voltak. Az elszékelyesedett románok kérdése (az I. fejezetben láthattuk) a román értelmiségi körökben már a háború előtt ismeretes volt. A gondolat már 1919-ben felüti a fejét Udvarhely megyében V. Neamțu prefektus idejében. Az ő támogatásával terjesztette föl egy részletes és erősen megindokolt emlékiratban

⁵⁸ Tiberiu Vornic az Adeverul-ban: 1927 nov. 16; A. Gociman-Oituz az Observatorul Social-Economic-ban: V, 1935, 55—56. stb.

⁵⁹ Az állami intézkedéseket ezalkalommal figyelmen kívül hagyjuk.

IOACHIM NISTOR tanfelügyelő ajánlatait a székelyek visszazománosításával kapcsolatban és követelte, hogy a kérdést az akkor kormányzó Consiliul Dirigent vegye fel hivatalos munkatervébe. (1919. július 24.)⁶⁰ Miután a közben megszűnt Consiliul Dirigent nem teljesíthette kívánságait, Nistor 1923-ban (3295/1923. sz. alatt) újabb felterjesztést küldött, ezúttal ANGELESCU közoktatásügyi miniszterhez, követelve az „elszékelyesített románok” elrománosításának fokozását, egy román liceum létesítését ezek fiainak nevelésére, végül egy modern felszerelésű „központi iskola” létesítését Vargyason a szórványban élő udvarhelymegyei románok gyermekei számára.⁶¹ Az emlékirat csak részben tudta felébreszteni a kormány érdeklődését. A székelyföldi magyar iskolák bezárása és a kultúrznás elemi iskolai örvény (1924.) a román társadalmat csak részben elégítette ki. A sajtó foglalkozott az emlékirattal és ez valószínűleg hozzájárult ahhoz, hogy hamarosan tudományos igényű vizsgálói támadtak a székely-román kérdésnek, előbb OPREANU SZABIN tanár, később Angelescu államtitkára, POPA-LISSEANU GYÖRGY és még sok más kutató.⁶² Valószínű, hogy Popa-Lisseanura Nistor beadványa is hatást gyakorolt.⁶³ IORGA ezekben az években is támogatta tekintélyével a „visszazománosító” törekvéseket, sőt egyelőre az ő biztatásai voltak ennek legfőbb szellemi táplálékai.⁶⁴ Székelyföldi román sajtó 1925-ig úgyszólván nem volt, tehát közvéleményteremtő eszköz nem állt a néhány kezdeményező egyéniség rendelkezésére, a bukaresti nagy lapok pedig még nem fedezték fel a székely-román kérdést.

Csak természetes, hogy ilyen adottságok mellett a háborút átvészelt Astra nem a legkedvezőbb belső feltételek mellett kezdte meg munkáját. Az Astra belső válságáról már volt szó. Ez a Székelyföldön fokozottan érvényesült. Külső szempontból már annál kedvezőbb feltételek mellett indulhatott meg. Hogy az Astra munkalehetőségeit jobban megismerjük, vizsgáljuk meg először a székelyföldi tagozatok taglétszámát, azután anyagi helyzetüket.

⁶⁰ *Glas românesc în regiunea săcuizată*. [Székelyudvarhely], 1935. április 24.

⁶¹ Uo.

⁶² Tudományos tevékenységük ismertetését ld. tőlem az Erdélyi Múzeum 1942. 4. sz.-ban: *A román történettudomány és a székelyföldi románság kérdése*.

⁶³ Erdélyi János, *A visszazománosító mozgalom*. Magyar Szemle XXXIII—1938, 153.

⁶⁴ Ld. tanulmányomat az Erdélyi Múzeum 1941. 3—4. sz.-ban: *Iorga Miklós és a székelyek román származásának tana*.

A székelyföldi Astra különítmények közül múltja révén mindig a háromszéki volt a legerősebb. Taglétszáma 1920/21-ben rohamosan felemelkedett 212-re, ami természetellenesen sok, ha meggondoljuk, hogy ugyanakkor a két legtekintélyesebb erdélyi tagozatnak: a szebeninek 286, a brassóinak 249, a kolozsvárinak pedig csak 107 tagja volt.⁶⁵ Ez a mesterségesen összetoborzott tagsereg nem jelentett komoly munkaerőt. Mint a következőkben látni fogjuk, az összefutott értelmiségi egyedeket egy-egy alkalommal fel lehetett buzdítani a belépésre, nemzeti frazeológiával a tettekészség hangoztatását is ki lehetett belőlük váltani, de ezentúl már nem mentek. A székelyföldi Astra-taglétszám változásait a következő táblázaton szemléltetjük:

Tagozat	1929/30	1930/31	1931/32	1932/33	1933/34	1934/35	1935/36	1936/37	1937/38	1938/39	1939/40
Csíkyszereda	21	21	21	24	30	105	31	31	31	31	31
Békés	—	—	—	—	—	—	33	60	13	13	13
Gyergyószentmiklós	—	—	—	—	—	89	13	13	13	13	13
Csíkzentmárton	—	—	—	—	—	—	60	—	—	—	—
Marosvásárhely	67	67	67	67	67	67	67	68	68	68	68
Nyárádszereda	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Székelyudvarhely	1	1	4	34	13	13	13	13	13	13	13
Székelykeresztúr	9	9	7	7	23	7	7	7	7	7	7
Oklánd	—	—	—	—	—	67	67	—	—	—	—
Parajd	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Sepsiszentgyörgy	85	164	62	54	197	56	56	66	57	59	62
Kovácszna	1	29	29	6	6	6	6	6	6	6	6
Uzon	3	3	3	3	3	6	3	3	3	3	3
Kézdivásárhely	—	—	66	36	36	18	16	16	16	16	16*

* Az adatok a Transilvániában közölt évi jelentésből valók.

A mellékelt szám adatok beszédesen szólnak a székelyföldi Astra lelki véznaságáról. Az évről-évre kínos mozdulatlansággal, ugyanazon szám adatokba merevedett taglétszám azt jelenti, hogy az egyszer beszervezett tagok mellé nem sikerült újakat verbúválni és ha a létszám nem apadt meg, annak csak az volt az oka, hogy rendszerint a régi adatok alapján futottak be a központba a jelentések, ha egyáltalán beküldték őket. Az Astra hivatalos közlönyében olvashatjuk, hogy milyen sok tagozat nem ad magáról életjelt sokszor éveken keresztül. Jellemző tanulsága még táblázatos kimutatásunknak, hogy időről-időre átszervezési mun-

⁶⁵ Tr. LII—1921, XVIII—XX.

kálatok indultak meg a tagozatokban, az eredmény a taglétszám hirtelen megnövekedése s utána visszasüllyedés a régi tespedtségbe. Udvarhely nevezetes szellemi és sajtóközpontja lett a „visszarománosító” mozgalomnak, mégis itt 1931-ig egyetlen tagja van az Astra helyi tagozatának, 1933 és 1940 közt pedig ugyanaz a 13 tag áll a szervezet háta mögött. Még az aránylag jól működő marosvásárhelyi tagozat létszáma is az élettelenység jeleit mutatja. (Ingadozás és fejlődés hiánya.) Az általános magyarelles nekibuzdulásra jellemző 1932-i év után egyetlen székelyföldi tagozat létszáma sem mutat egészséges és egyenletes fejlődést. Az azonos létszámmal való megmaradás inkább koholt, papiroséletet jelentett, mint valóságos munkát. Nem csalódunk tehát, ha kimondjuk: a Székelyföldön az Astrának nem volt kellő talaja, nem volt képes áldozatos munkások szervezetét kiépíteni, ennél fogva a székelyföldi románosításban nem játszhatta azt a szerepet, amelyet neki a tervezetek szántak és amelyet az egyesület múltja és hagyományai alapján tőle a románság elvárhatott volna. Számos tanújelét ismerjük annak, hogy a románság maga is így vélekedett. Valamint a komolyabb erdélyi román sajtó hasábjain csakúgy hemzsegnék a bíráló élű és megrovó hangú cikkek, nemkülönben a székelyföldi román sajtó is szüntelenül elégedetlenségét fejezi ki az Astra tehetetlensége miatt és ezért a cselekvést nem is ettől, hanem a mindenhatónak tekintett államtól várja.

Pedig anyagilag az Astra elég jól el volt látva. Költségvetése 1919-ben 265.867 lej 98 banira, 1924-ben 1,405.822 lej 59 banira, 1928-ban 7,419.400 lejre rúgott.⁶⁶ 1926-ban a kultuszminisztérium még 3 millió különsegélyt úalt ki számára.⁶⁷ Már 1919-ben a Consiliul Dirigent, még inkább a későbbi kormányok kellőképen ellátták segélyösszegekkel.⁶⁸ Anyagilag az is nagyon megerősítette az Astra egyes tagozatait, hogy 1927-től kezdve a látványossági törvény értelmében a mozgóképszínházak engedélye elsősorban az Astráé volt. Egyik-másik tagozat (pl. a brassói) hatalmas

⁶⁶ „Astra” în anii de după războiu, 59.

⁶⁷ Uo. 63.

⁶⁸ 1921-ben minisztertanácsi határozattal 600.000 lejt, a közoktatási minisztériumtól 200.000, a kultuszminisztériumtól 130.000 és a belügyminisztériumtól 830.000 lejt kapott. A segélyek 1927-ig emelkedtek (3,185.750), azután csökkentek. (1928-ban csak 1,000.000 lej). Erdélyi János, *Astra*. Magyar Szemle XXXVIII—1940, 33.

vagyont gyűjtött a mozgóképszínházvállalkozásból.⁶⁹ Tekintélyes összegek folytak be a vármegyéktől, a községektől is.⁷⁰ A föld-reform keresztülvitelekor kultúrházhelyeket, sőt házakat kapott az Astra, 1927-ben (aug. 31.) Csíkban 28 községben 6 kat. hold és 971 négyszögöl házhelye volt, Maros-Tordában 84 községben 21 kat. hold 503 négyszögöl, Udvarhelyben 16 községben 3 kat. hold 865 négyszögöl, Háromszékben 9 községben 3 kat. hold 559 négyszögöl.⁷¹ Ezek a számok később még jelentékenyen emelkedtek.⁷² Az Astrának ezek szerint kevés oka volt az anyagiak hiánya miatt panaszkodni. Sokkal nagyobb baja volt az, hogy a falusiak, akiknek tömegeire a vezetőknek tulajdonképpen támaszkodniuk kellett volna, a legcsekélyebb érdeklődést sem mutatták az egyesület dolgai iránt. Egy-egy pap vagy tanító és a megszervezést végező városi urak létrehozhatták ugyan a tagozatok hosszú sorait, de azokba lelket lehelni, pezsdülő életet varázsolni nem lehetett. A legtöbb vidéki tagozat csak névleg létezett. Megszervezésével be is fejezte működését.

Lássuk most, a hivatalos közlöny évi jelentései alapján az egyes körzetek működését és állapotát. Megjegyzendő, hogy a Transilvania csak 1927 után közöl rendszeres beszámolókat a székely vidékek tagozatainak működéséről, nyilván azért, mert előtte nem sok jelentőségük lehetett.

1. *Háromszék.* A megyei körzet 1923/24-ben 42 községre terjedt ki. Sepsiszentgyörgyön volt a székhelye. Egy ügynöksége és egy könyvtára volt. A körzet vezetőjének hosszas távolléte miatt nagy volt a pangás és emiatt az egész körzet átszervezésének szükségessége vált nyilvánvalóvá.⁷³ A háromszéki körzetnek ekkor 280 tagja volt (a nagymultú brassóinak csak 278!).⁷⁴ 1924/25-ben a tagok száma már csak 67, 1925/26-ban 48 és 1926/27-

⁶⁹ Ld. a tagozat évi jelentéseit: *Astra-Braşov* (1926-tól kezdve). A mozitörvény Goldiş kultuszminisztersége alatt jött létre és 1927-től 1931-ig 6,268.716 lej juttatott az Astrának. Tr. LXII—1931, 126.

⁷⁰ Egyedül a háromszéki körzet 1928—29-ben 223.200 lej segélyben részesült. Ebből 123.200 magánintézmények pénztárából került ki. Tr. LX—1929, 769.

⁷¹ Tr. LVIII—1927, 540. A következő évekre nézve ld.: Tr. LIX—1928, 1125, LX—1929, 915, LXI—1930, 108 stb. (Consilierate Agricole hivatalos adatai).

⁷² Csíkban 34, Udvarhelyen 19 községben volt az Astrának házhelye kultúrház számára. R. Kiss István, *A nemes székely nemzet képe*. Debrecen, 1939. II. 365.

⁷³ Tr. LV—1924, 467.

⁷⁴ Uo. 514

ben 111.⁷⁵ 1926/27-ben örvendetes fejlődésről számol be a körzet, „ami igazi értékére felemelni ígéri ezeken a részeken a román elemet“. Anyagi nehézségek és helyiség hiánya miatt panaszkodnak. Utóbb Sepsiszentgyörgy városa megszüntette ezt a hiányt egy terem és egy szoba átengedésével az egyesület számára. Sepsiszentgyörgyről kiindulva 1926 július 12-én megszervezték a kézdivásárhelyi körzetet Bereck alközponttal és az uzoni körzetet. Kovászna már eddig is egy körzet központja volt. A megyei központ számos kiszállást végezett vidéki tagozatokhoz vetítettképes előadásokkal. A kézdivásárhelyi alakuláson M. ȚIGOIANU törvényszéki elnök előadást tartott az Astra céljairól és a „nemzeti ügy megmentéséről“. A sepsiszentgyörgyi központnak könyvtára, saját mozigépe és egy 70 tagú vegyeskara volt. Pénzügyi feleslege 98.201 lej, amit a várostól kapott 600 négyyszögöles telken építendő Nemzeti Házra szántak. Egyedül IOAN SUCIU törvényszéki bíró 20.000 lejt adományozott erre a célra.⁷⁶ 1927/28-ban a központ tevékenysége lanyhult, még évi jelentést sem küldött be. 8 községben román nyelvkurzust rendeztek és szétosztottak 460 a szebeni központtól küldött román ábécés könyvet. Az uzoni körzet 23, a kézdivásárhelyi 25 községből állt. Utóbbinak élén a Iorgával már a világháború előtt kapcsolatot tartó IOAN RAFIROIU esperes állt.⁷⁷ A következő évben Szentgyörgyön mérsékelt munkatempó volt. Mozgóképszínház szerzésre törekedtek.⁷⁸ Sok a panasz a románok „művelődési alsóbbrendűsége“ miatt. A Nemzeti Ház (Casa Națională) számára főként magánosoktól szép adományok érkeztek be, még 30.000-es összeg is szerepelt, a brassói Astra egyenesen 100.000 lejjel sietett Háromszék segítségére. A pénzügyi év 169.625 lej 74 bani felesleggel végződött.⁷⁹ Számos ismeretterjesztő előadás is elhangzott. Ezeknek témái azonban, mint az Astránál gyakran, rosszul voltak megválasztva. Legtöbbször kényszeredett előadók legkényelmesebb választásának voltak az eredményei, máskor az újkeletű értelmiségiek elvont érdeklődését tükrözték. A kézdivásárhelyi körzet működése csekély volt, okát a tisztviselők, — az egyedüli román lakosok — folytonos áthelyezésében adják meg.⁸⁰

⁷⁵ Tr. LVI—1925, 530; LVII—1926, 537; LIX—1927, 582.

⁷⁶ Tr. LVIII—1927, 533—535.

⁷⁷ Tr. LIX—1928, 1121—1122.

⁷⁸ Tr. LX—1929, 755.

⁷⁹ Uo. 904—906.

⁸⁰ Uo. 906.

1929/30-ban aránylag sok a népszerűsítő előadás. „A román nyelvű románok körében végzett propaganda mellett kezdőlépéseket tettünk nyelvüket felejtett testvéreinknél is.“ Sepsiszentgyörgyön román nyelvkurzust rendeztek 38 résztvevővel. Az „elszékelyesedett románok“ számára Bikszád községben is rendeztek közművelődési előadást. Négy kulturális körzetben négy népkönyvtárat létesítettek. Az egyesület a megye székhelyén házat szerzett 1,161.000 lej értékben. A költségekre egymaga a vármegye 726.198 lejt adott, mások együttesen mintegy 160.000 lejt.⁸¹ A következő 2—3 évet általános pangás és egy-egy vérszegény román nyelvtanfolyam megrendezése jellemezte.⁸²

2. *Udvarhely*. Nagyrománia megszületése óta az Astra ebben a megyében nem sokat tett. „Az Astra Udvarhelyt, a multban és ma is csak papiroson létezik, de sohasem volt tevékeny“.⁸³ A szebeni központ nem fordított nagy gondot a kisebbségi vidékekre, a helyi értelmiség pedig úgy próbált feladataival megbirkózni, ahogy tőle tellett.⁸⁴ A vármegyei központi körzet elnöke Iuliu LASLO görög-katolikus esperes volt. A körzet egyelőre anyagiak hiányára hivatkozva, nem terjesztette ki eddigi működését a környező falvakra. 1926-ban I. D. ȘTEFĂNESCU tanár több előadást tartott, többek közt egyet „A román népművészet és összehasonlító megfigyelések a székelyek művészete felett“ címmel. Ez az egyedüli előadás, ami a székely-román kérdést feszegeti, pedig ekkor a városban a visszarománosítási izgatásnak már múltja van. A körzet vagyona szerény, mindössze 18.000 lej.⁸⁵ Az udvarhelyi körzethez 1926/27-ben 27 község tartozott, ugyanekkor létesült a székelykeresztúri körzet. Újakat terveztek még Oklándra 30, Parajdra 8, Erdőszentgyörgyre 19 és a Küküllő felsőfolyása mentén 25 község számára.⁸⁶ 1927/28-ban a körzet azzal mentegeti mozdulatlanságát, hogy csak egy maroknyi román értelmiségi van a kisebbségi székelyek nagy tömegében.⁸⁷ Ezután hosszú évekig még jelentést sem küld a körzet a szebeni központnak. Itt-ott egy-egy falusi kiszállás tarkítja a nagy egyhangúságot

⁸¹ Tr. LXI—1930, 99—101.

⁸² Tr. LXIII—1932, 26—27.

⁸³ O. M. Dobrotă, *Momente de viață românească în Odorheiu*. Odorheiu, 1932. 12.

⁸⁴ Secuimea [Székelyudvarhely], 1931. szept. 18., okt. 2.

⁸⁵ Tr. LVIII—1927, 500—501.

⁸⁶ Uo. 442.

⁸⁷ Tr. LIX—1928, 1067.

és tehetetlenséget, néhány Astra-füzet terjesztésével próbálkoznak a nép között. Kevés a pénz, panaszolják, „a szántó föld hatalmas és a munkás kevés”.⁸⁸ A helybeli román sajtó keserű hangon ír az Astra munkátlanságáról. 1931-ben újjáalakul, de azután hosszú időn keresztül még gyűlést sem tart.⁸⁹ Egy cikkíró szerint az Astra feladatai volnának „egyrészt a kor kérdéseire vonatkozó ismeretek népszerűsítése a román nép (neam) életével kapcsolatban; másrészt pedig, hogy bizonyítsa be a köztünk élő idegeneknek, hogy a román a maga életével és törekvéseivel nem a vak véletlen teremtménye, hanem egy hosszú történelmi folyamat eredménye, a történelmi erők teremtménye és hogy az élethez való joga elvitathatatlan és hogy számukra (a székelyek számára) a legjobb út az őszinte és komoly együttműködés mindannak a megteremtésére, ami nagy, jó és szép a román állam keretében”.⁹⁰ Ez a néhány sor, a maga szorongó akarásával és jóakarattal mimelő hanghordozásával legvilágosabban mutatja az udvarhelyi románok árva elszigeteltségét a dolgok román rendjébe bele nem illeszkedett székelység közepette. Meggyőzni próbál ott, ahol erősebb meggyőződés van.

3. *Csik*. Itt az Astra először Csíkszeredában erősödött meg. Innen kiindulva vették tervbe 1927-ben a csíkszépvízi, a gyergyószentmiklósi és a csíkszentmártoni körzetek megszervezését 9, 10, illetve 16 községgel.⁹¹ A vármegyei központi körzet 20 községre terjesztette ki tevékenységét, ami ünnepek és előadások rendezéséből állott. Az előadások tárgyai elég szelidek és közömbösök. (N. COMANICIU tanfelügyelő, a csíki románokról adott elő.) A körzet vagyona 1928 március 20-án 123.549 lej volt. A központi körzet több község előljáróságától 34.414 lej segélyt kapott. A csíkszentmártoni körzet anyagi támogatására fordítottak nagyobb összeget és szegény diákok felszegélyezésére 9.000 lejt.⁹² A csíkszentmártoni Astra teljesen tehetetlen, de sikerült moziengedélyt szereznie.⁹³ Ezután jó néhány esztendőn keresztül (1931-ig) nincs komoly munka, néha még évi jelentést sem küldenek Szebenbe, tevékenységük pár vézna előadás tartásában merül ki.⁹⁴ A két

⁸⁸ Tr. LX—1929, 857—858; LXI—1930, 83.

⁸⁹ Secuimea, 1931, szept. 18.

⁹⁰ Ion Mara, *Astra și Odorheiul*. Secuimea. 1931. okt. 2.

⁹¹ Tr. LVIII—1927, 442.

⁹² Tr. LX—1928, 1040—1041.

⁹³ Tr. LIX—1929, 830.

⁹⁴ Uo. 744; LXI—1930, 61; LXIII—1932, 15.

főközpont: Csíkszereda és Gyergyószentmiklós később összeszedik magukat és átszerveződve élettéljes mozgalmat indítanak.

4. *Maros-Torda*. Ebből a körzetből is csak 1926-tól kezdve vannak adataink. Marosvásárhelyt IOAN BOZDOG tanár lelkes vezetése mellett az Astra felvirágozott és lassú, de biztos előrehaladást mutatott. Erőfeszítése javát a nyárádvölgyi „elszékelyesedett románok“ nemzeti öntudatának ébresztgetésére fordította. 1926 december 1-én kezdetleges, vézna külsőben „Astra“ néven egy hetilapot is indított. A tagozat könyvtárának bővítésére is volt gondja. Marosvásárhelyről indult ki a görgényi és a maroshévízi körzet megszervezése, újabban pedig Nyárádszeredán és Szovátán szándékoznak kulturális körzeteket kiépíteni. A vásárhelyiek óvatosan végezték nemzetiesítő munkájukat, nem rohantak ajtóstól a házba, erre vallanak előadásaik mérsékelt hangú témái. A körzet költségvetése 1926/27-ben 180.000 lej volt. A Liga Culturală marosvásárhelyi kongresszusának fényét emelendő, az „Astra“ hetilap ünnepi számot adott ki.⁹⁵ Bozdog tanár nagy lelkesedéssel és gonddal elkészített évi jelentéseit a szebeni központ évről-évre példaadóként emelte ki. Tényleg, az Astra aránylag itt működött a leghatásosabban az egész Székelyföldön. 1928-ban 38 község tartozott a vármegyei központi körzet hatáskörébe. Különösen a Nyárádmente került a nemzetmentő tevékenység központjába, mert állítólag itt van aránylag a legtöbb „elszékelyesedett román“. Nyárádszeredában és Koronkán tették a legnagyobb erőfeszítést.⁹⁶ A munkamódszer előadások tartásából (a már említett mérsékelt, nem elriasztó hangnemben), az iskolák és egyházak támogatásából állt. Ilyen célokra a közoktatásügyi minisztérium külön összegeket bocsátott a körzet rendelkezésére. (Nyárádrásfalva 10.000 lej, Székelysárd 20.000, Kísszentlőrinc 10.000, Nyárádlőrincfalva 10.000, Nyárádkarácson 10.000, Nyárádszereda 15.000 és Backamadaras 10.000 lej). Közben az „Astra“ hetilap bukácsolva, anyagi nehézségekkel keményen küzdve tengette életét, közbe-közbe nyári időben be is szüntette megjelenését, azután csendesesen kimúlt. Fájdalmas dolog volt ez a románokra nézve, mert ugyanakkor Marosvásárhelyt 14 magyarnyelvű időszakos kiadvány tudott megélni. Hiába kiáltották ki az egyetlen román lap életbentartását „a nemzeti becsület és kötelesség kérdésének“, az „Astrá“-nak nem volt meg a maga éltető olvasó-

⁹⁵ Tr. LVIII—1927, 492—495.

⁹⁶ Tr. LIX—1928, 1056—1058.

tábor. Természetesen a város anyagilag támogatta a körzetet, 1928/29-ben 50.000 lejjel.⁹⁷

1929 körül a fokozódó válság ellenére elég mozgalmas élet volt az Astrában. A városban mindenekelőtt erős román középosztály kifejlesztésének szükségét ismerték fel, vidéken pedig a megszokott ismeretterjesztő és öntudatébresztő vetítettképes előadásokon kívül népbankokat, gazdaköröket, biztosítótársulatokat szerveztek. Az Astra orvosi osztálya is kivette részét a falumunkából.⁹⁸ A fokozódó anyagi nehézségek azonban itt is pár esztendei pangásra vezettek.⁹⁹

A kép végeredményben mind a négy székely megyében azonos. Egyéni kezdeményező erők, tekintélyes külső (állami, megyei, községi) támogatás ellenére sem tudtak igazán mély és hatékony befolyást gyakorolni, nemhogy az ú. n. el székelyesedett románokra, de még az igazi románokra sem. Nem, mert a csekélyszámú munkásból hiányzott az áldozatoságnak és a szolgálatnak a lelke és mert a feladatokat sem sikerült tisztán és valóságosan meglátni. Másik megbénító erejű baj volt a pártpolitika betegsége, az ú. n. politiciánizmus. A pártszempontok, rendszerint egyéni anyagi érdekek szolgálatában, elébe helyezték a román állami és népi érdekeknek. A legeslegnagyobb hiba abban rejlett, hogy a kérdést magát illuzionista módon fogták fel, magyarul mondva: túl nagy fába vágták a fejszájüket. Egy homályosan felfogott visszamarósnosítási, helyesebben románosítási vágy hajtotta az embereket, de ez még éretlen és tartalmatlan volt. Néhány év múlva, 1933/34 körül, az elméleti történelmi munkák és körülöttük kifejlődő sajtóvisszhang, az ekkortájt nagy erővel felcsapó revízióellenes hangulat és az Astrában lábrakapott biológizmus olyan körülmények voltak, amelyek lehetővé tették a románosítási mozgalom megfoghatóbbá, közérthetővé tételét. Hogy közben még román hírlapi élet is született a Székelyföldön és ezzel a közvéleményszerzésnek módja nyílt, megérthetően megerősödött a székelység tömbje ellen indított támadás reménye a győzelemre. Ez természetszerűleg az Astrára is lendítőleg hatott. Lássuk most az Astra-központ biológiai gondolkodásának elméleti és gyakorlati fejleményeit.

⁹⁷ Tr. LX—1929, 755, 848—850.

⁹⁸ Tr. LXI—1930, 75—77.

⁹⁹ Tr. LXIII—1932, 21; LXVI—1935, 203—204.

V.

Nem lehet azt mondani, hogy a húszas évek folyamán az Astra különösebb figyelemmel fordult volna a székely-román kérdés felé. Mintha 1925-ben felébredt volna érdeklődése iránta. Ebben az évben az egyesület Szászrégenben tartott közgyűlést, „a románság szélén“, ahogy a székelyföldi román kérdésnek egyik ekkor már elismert szakértője írta. Későre emlékezett meg a románságnak még az új uralom alatt sem szünetelő fogyásáról és felsorolta a községeket, ahol még románul beszélnek. De ezek valamennyiében magyarul is tudnak. Ha a magyar uralom meg nem szűnik, itt a románság sorsa véglegesen megpecsételődött volna. „Nagy kulturális egyesületünk nem fog érzéketlenül megállni a román élet elsenyvedése mellett Romániának ebben a kiterjedt, szép és gazdag sarkában“ — írta SABIN OPREANU.¹⁰⁰ Egyelőre nagyerejű megmozdulás nem történt, de az Astra felfigyelt a székelyföldi lehetőségekre és kiadta Opreanunak egy székely-román vonatkozású tanulmányát.¹⁰¹ A székely megyékbe a központi választmány egy-egy tagját küldötte ki a visszaronánosítás feltételeinek a helyszínen való tanulmányozására. Udvarhelymegyébe I. BUNEA, Csíkba SILVIU ȚEPOSU, Marosba ILIE DĂIANU ment ki és adott be jelentést tapasztalatairól.¹⁰² Csak természetes, hogy bizalmas jelentéseik nem kerültek nyilvánosságra, ezért részleteikről nem tudhatunk semmi pontosat. Közben egyetemes válsága kapcsán az Astra megrendezte szebeni, u. n. „kulturális parlamentjét“ (1930. április 24—26.), s ezen a székely-román kérdésnek természetszerűleg szerepelnie kellett. Az e tárgyban hozott határozatot óvatosan, finom tapintattal, minden érzékenységre figyelően Sabin Opreanu szövegezte meg. A tapasztalat ugyanis azt mutatta, hogy az ú. n. elszékelyesedett románokkal, valójában székelyekkel erőszakkal nem lehet boldogulni. A határozat így szólt: „A székelyföldi román kultúra kérdése inkább a kulturális védekezés kérdése. Ennek a kulturális védekezésnek a célja nem a magyarok gyengítése, hanem a románok erősítése, nem a mások elnemzetietlenítése, hanem tökéletes elrománosítása és visszaronánosítása a román népi elemeknek, nem prozelitizmus a kisebbségi egyházak kárára,

¹⁰⁰ S. Opreanu, *La marginea Românismului*. SdM. II—1925, 602—603.

¹⁰¹ *Săcuizarea Românilor prin religie*. Cluj, 1927. („Astra“, Biblioteca secțiunii geografico-etnografice. I. sz.).

¹⁰² Tr. LVIII—1927, 437—438.

hanem megőrzése és megerősítése a román hitnek ott, ahol szikrája még pislog, nem haszontalan kihívása a faji gyűlöletnek, hanem a román szellem öntudatának megerősítése a székelyföldi románoknál.“ „Az Astra fáklya lesz, mely az utat megvilágítja és az eszközöket megjelöli — teszi hozzá a határozat szövege, — mely által szolgálhat a nemzetünk méltósága által megkövetelt művet.“¹⁰³

Az Opreanu megszövegezte szebeni határozat e részének mérsékelt és megértő hangját a határozat indokolása — sajnos — semlegesíti. Hiába ígér bántatlanságot az igazi székelyekkel szemben, mikor ezek számát alig 50%-ban jelöli meg. A Székelyföld 429 településében lakó 550.000 lakosból a jelen helyzet szerint ugyan 81.4% a székely, de ennek fele elszékelyesedett román. Román többség 29 községben „maradt“, de ezekben is folyik rendületlenül a magyarosodás, inkább csak vallásukban állnak ellen a magyar ostromnak. Opreanu 60.000 igazi román mellett 30.000 félig elmagyarosodott és 200.000 teljesen elmagyarosodott székelyföldi románról tud.¹⁰⁴ Az egyesülés óta behozott román hivatalnokréteg semmit sem változtatott ezen a román szemszögből nézve szomorú helyzeten. Még a román tisztviselők is kénytelenek megtanulni magyarul, ha azt akarják, hogy megértsék őket. Opreanu véleménye szerint a székely hódító erő a román uralom alatt még „viharosabbá“ vált, mint azelőtt volt. Okai: a magyar propaganda, a magyar egyházak és értelmiség „művelődési támadóhadjárata“, ami a tartomány közepén valóságosan „fojtó nyomást gyakorol a román elemre“. A románságnak ebben a „végtelen kétségbeesés helyzetében“ a teendő: a kulturális deffenzíva, de „aktív és nem passzív deffenzíva“.¹⁰⁵

Bizonyos, hogy Opreanu egyike volt azoknak, akik a maguk módján, de alaposan ismerték a Székelyföld népi viszonyait Tapasztalatból tudta azt is, hogy a székelynél az erőszak csak ellenkezést válthat ki. „Működésünkben — írja — eleitől fogva a végéig minden erőszak ki lesz zárva. Nem fogjuk mások iskoláinak bezárását és megszüntetését kérni, de minden alkalommal arra fogunk törekedni, hogy román iskolákat nyissanak minden olyan faluban, ahol román gyermekek vannak, építsenek román templomokat és küldjenek román papokat minden faluba, ahol

¹⁰³ *Concluziuni*. II, 12. Tr. LXI—1930, 365—366.

¹⁰⁴ S. Opreanu jelentése a szebeni kultúrparlamentben: *Problema culturalei române în ținutul Săcuilor*. Tr. LXI—1930, 153—154.

¹⁰⁵ Uo. 155.

még román híveink vannak.“ Akik a román lélek és öntudat nevelésével foglalkoznak, azok kivétel nélkül románok legyenek.¹⁰⁶ A helyzet nehézségeit tekintve, „utópia volna tökéletesen elszékelyesített és véglegesen a székely népbe olvasztott több, mint 200.000 léleknek a románság számára való visszaszerzésével kezdenünk. Bármily fájdalmas volna is lemondásunk, elvesztésüket pillanatnyilag véglegesnek kell tekintenünk. Minden efajta kísérlet nemcsak a székelyek jogos ellentmondásába ütköznék, hanem a minden neofitára és renegátra jellemző szenvedélyes ellenkezésbe is. Ezekre nézve hagyjuk dolgozni az időt, meg lévén győződve arról, hogy a román mondás: „a vér sohasem válik vízzé“ ezalkalommal is be fog bizonyosodni. Minden az eljövendő nemzedékek érdemességétől függ.“¹⁰⁷

Opreanu szavai a helyzetet szokatlan őszinteséggel, a valóságot megközelítő formában adták elő: a románosítás vállalkozása nagyon kockázatos és kétséges kimenetelű volt a színmagyar Székelyföldön. Az átlagromán felfogástól elütően Opreanu látta, hogy csak nagyon hosszú idő leforgása alatt lehet eredményes románosítást várni és hogy a feladat az Astra lehetőségeit messze túlhaladóan hatalmas, végrehajtása csak az államhatalomnak sikerülhet. Mit tehet hát akkor az Astra? „Szellőztetni és tanulmányozni fogja a kérdéseket, rendszerezi és előmutatja a működés módszereit, megadja a legmegfelelőbb megoldásokat, de végrehajtásukat javarészában kénytelen lesz más intézményeknek átengedni.“¹⁰⁸ Ha az Astra a nagy mű elvégzését nem is vállalhatja és ha szerepének dereka az elméleti tevékenységre esik, gyakorlatilag is sokat tehet. Tekintettel Opreanu összefoglalásának többé-kevésbé hivatalos jellegére, szükségesnek találjuk tervezetét részletesen tárgyalni.

1. Egyházi téren. Követeli, hogy „a Székelyföld minden falujában és városában, amelyekben román hívők vannak, tekintet nélkül azok számára, létesítsenek román paróhiákat, nem leányegyházakat, mint amilyenek ma a székelyföldi települések túlnyomó többségében vannak“. A földreform tartalékföldjeiből részesíteni kell az új egyházközségeket. Magyarul is tudó papok járják be a székelységet, a főpapok ne hanyagolják el az egyházi vizitációkat. Esetleg kolostorokat is alapítsanak. Szervezzenek egyházi könyvtárakat és énekkarokat. Opreanu csak régi gondo-

---

¹⁰⁶ Uo. 155—156.

¹⁰⁷ Uo. 156.

¹⁰⁸ Uo. 156—157.

latát hangsúlyozta ki az egyház rendkívüli fontosságának kiemelésével a „visszarománosítás“ terén.¹⁰⁹

2. Iskolai-művelődési téren. Minden városban legyen román nyelvű elemi-, közép- és szakiskola. Minden faluban és városban, tekintet nélkül a gyermekek számára, legyen román kisdedóvó. Intézkedéseket követel a székelyek ellen a román iskolák bojkottálása miatt. A tanszemélyzetet csak román elemekből kell összeválogatni, az iskolákat tanszerekkel teljesen korszerűen kell felszerelni. Olvasóköroket kell alapítani és a zene nagyszerű vonzóerejét világi énekkarokban kell kihasználni. Az Astra karmesterképző tanfolyamokat fog létesíteni a Székelyföldön, s az anyagi költségeket a kormány örömmel fogja fedezni. Az Astra közgyűléseit dalosversenyekkel kell egybekötni. A közgyűléseket „ettől kezdve előszeretettel a Székelyföld és az elidegenített szélső részek városaiban fogják tartani. Az Astra évi kongresszusai így tevékenyen és minden költség nélkül hozzá fognak járulni a román kulturális munkához az elidegenített vidékeken“. Ezekon az összejöveleteken a vidék munkájáról külön tanácskozásokat fognak folytatni a vidék értelmiségi elemeivel. A papok és tanítók részvétele egyenesen kötelező lesz. Itt készül minden illetékes szerv bevonásával a rendszeres munkaterv és itt épül ki a munkaszervezet. Az Astra minél több népfőiskolát (parasztfőiskolát) fog létesíteni. A nemzeti tárgyak előadása ezeken „magyarul is“ fog történni. Az előadók a helyiek közül sorozandók. A népkönyvtárakat az Astra és a Casa Școalelor ajándékaiból fogják megalapítani. „Nyilvánvaló, hogy az Astra fogja igazgatni ezt az egész munkát.“ Épen ezért nagyon fontos tennivaló a helyi körzetek gyökeres átszervezése. Pályázatot kell kitűzni a legjobb román nyelvkönyv elkészítésére. Az Astra gondoljon napilapok kiadására és román könyvkereskedések létesítésére. A rádió propagandájától nem sok jót lehet egyelőre várni, még nem érkezett el az ideje; de a nemzeti filmek nagyon hasznosak volnának.¹¹⁰

3. Gazdasági téren. Tekintve anyagi eszközeinek szerény voltát, az Astra ezen a téren csak erkölcsi támogatást tud nyújtani. Tanoncotthonok, iparossegyesületek, hitelszövetkezetek, népbankok stb. megalapítását fogja kezdeményezni. Az egyes helyi kérdésekre ráfordítja az illetékes hatóságok figyelmét. Román

¹⁰⁹ Uo. 157—158.

¹¹⁰ Uo. 158—161.

alkalmazottak elhelyezését fogja szorgalmazni a kisebbségi üzemekben, stb.¹¹¹

4. Társadalompolitikai téren vannak az Astrának a legszűkebb lehetőségei. A közigazgatásban a román nyelv használatát fogja következetesen szorgalmazni. Az egyes politikai pártok helyi vezetőit, legalább a helyi kérdésekre nézve, egységes román nemzeti tömbbe igyekezik tömöríteni. Hasonló a helyzet a két román vallásfelekezet dolgában is.¹¹²

Opreanu tervezete a legnagyobb mértékben figyelemreméltó. Az Astra románosító tevékenysége a következő évtizedben nagyjából az itt megjelölt módon fog lefolyni. A megvalósítások egyes részleteiben is ráismerhetünk Opreanu elképzeléseire.

A szebeni gyűlés óta az Astra nyíltan hitet tett a székelyföldi románosítás szükségessége mellett, teljesen Opreanu „aktív deffenzívájának” szellemében. A karánsebesi közgyűlés (1930) tárgysorozatának 7. pontja: „Kulturális propaganda a székelyföldi román testvérek számára” volt, az erre vonatkozó határozat pedig így hangzott: „A székelyföldi román testvérek kulturális propagandájáról, ami alapos tanulmányozást és jelentős anyagi eszközöket igényel, a központi választmány intézményünk egyik jövődő közgyűlésén fog jelentést tenni.”¹¹³ Az 1931. szeptember 13—14-én Sepsiszentgyörgyön megtartott közgyűlés egyelőre még szintén a halasztás álláspontján maradt meg. „A központi választmány sajnálja — olvassuk a hivatalos közlönyben, — hogy anyagi eszközei egyelőre nem engedik meg azt tennie székelyföldi testvéreink művelődése érdekében, amit kívánna.”¹¹⁴ Ezen a közgyűlésen Opreanu előadást tartott a székely viseletről, LUPAŞ JÁNOS egyetemi tanár pedig, hogy megértsék, magyarul szót a szabadban összegyűjtött „elszékelyesítettekhez”.¹¹⁵ A határozatlanságnak nemcsak anyagi okai voltak. Maguk a székelyföldi vezetők sem igen tettek ki magukért a lelkesedésben és főként a munkavállalásban. Jóllehet az egész közgyűlés súlypontja eredetileg a székely-román kérdésre esett, a nyolc székelyföldi körzet közül erre vonatkozólag csak kettő (a csíkszeredai és a csíkszentmártoni) adta be a kért javaslatot, maga a vendéglátó háromszéki vármegyei központi körzet is elmulasz-

¹¹¹ Uo. 161.

¹¹² Uo. 161—162.

¹¹³ Tr. LXII—1981, 5, 7.

¹¹⁴ Tr. LXIII—1932, 16.

¹¹⁵ Uo. 29.

totta ezt megtenni. Ha utólag mégis beadná javaslatát, akkor — amint ezt a hivatalos közlönyben olvassuk — „ezt a különleges fontosságú kérdést egy külön bizottság fogja tanulmányozni, javaslatait pedig, a lehetőségek határai közt és az intézet rendelkezésére álló anyagi eszközök mértéke szerint, a központi választmány fogja végrehajtani.”¹¹⁶

A következő évben a dévai közgyűlés lendületes és új elgondolásokkal rendelkező elnököt adott az Astrának Moldovan Gyula személyében és ugyanakkor az ifjúságot közelebb hozta az elöregedett intézmény munkájához, melynek kivénhedt, fakó tükre az Astra közlönye: a Transilvania volt. A lap gyökerelesen átalakult és az egyesület munkájának tehnikai közlönyévé lett. A munkára és módszereire, anyagára, nehézségeire stb. vonatkozólag közölt gyakorlati természetű indításokat, beszámolókat, mozgalmi híreket és természetesen az Astra hivatalos közleményeit. A sokat ócsárolt Transilvania így legalább új hívatást nyert. Amit tőle eddig vártak, azt lassankint átengedte az Astra többi sajtószerveinek. Ilyennek tekinthetjük az egyébként tőle független Societatea de Măine-t, a brassói Astra folyóiratát: a Țara Bârsei-t, az Astra fiatal nemzedékének Kolozsvárt 1933-ban megindított élettéljes lapját: a Gând Românesc-et, a Șoimii Carpatilor mozgalom lapját és részben az Astra népművelő szándékainak szolgálatát önkéntesen programjába felvevő nemzeti-parasztpárti hetilapot: a Foaia Noastră-t. Valamennyi részt kért magának a székely-román kérdés megismertetéséből a román közvéleménnyel és a nagy napilapok mellett komoly szerepet játszottak abban a folyamatban, melynek végén a székelyföldi román kérdés már az országosan tárgyalt nagy nemzeti ügyek sorában szerepelt. 1933-ban a székelyföldi román propaganda szokatlanul nagy méretet kezdett öltetni. Háromszékben AUREL NISTOR esperes diktálta az iramot a brassói Astrával karöltve, amely anyagilag tekintélyesen támogatta. Nistor Uzonban és Gyepesen kénytelen volt magyarul beszélni, hogy hallgatói megérthessék.¹¹⁷

A következő évben ismét a Székelyföld közvetlen közelében, Brassóban folyt le (1933. szeptember 8—10-én) az Astra világháború utáni életének külsőleg-belsőleg egyik legfényesebb közgyűlése. A megnyitóbeszédet az egyesület díszelnöke, maga II. Károly király mondta. MOLDOVAN elnök válaszában kedvenc gon-

¹¹⁶ Uo. 8.

¹¹⁷ *Astra în Secuime*. Gând Românesc, I—1933, 427—428.

dolatát, az ethnopolitikát fejtegette. Beszédének magva az volt, hogy a jövő a parasztnépeké, amilyen a román és hogy a román politika tengelye csak az ethnopolitika lehet.¹¹⁸ Mondanivalóját részben egy nagyfontosságú kulturpolitikai körülmény határozta meg. Ugyanis Erdélyben az Astra, az Ókirályságban D. GUSTI Institutul Social Român-ja már hosszabb idő óta foglalkozott a kultúra terjesztése országos megoldásának gondolatával egy törvény keretében. Gusti miniszter épen a brassói közgyűlésen jelentette be a kormány kulturális programját. (Proiectul de organizare a culturii.) A tervezet alapját még 1927-ben az Institutul Soc. Rom. dolgozta ki, de azóta már többször lényegesen átdolgozták. Az így elkészült tervezetet az Astra irodalmi és tudományos szakosztályainak közös gyűlése három ülésben megtárgyalta és visszaútasította. Alapjaiban annyira eltévesztettnek tartotta, hogy nem is újabb átdolgozásra ajánlotta, hanem Moldovan elnököt egy egészen új tervezet elkészítésével bízta meg. A legsúlyosabb kifogások a Gusti-tervezet gyakorlati kivitelével szemben merültek fel. A közművelődés elbürokratizálásával, művelődési parancsuralommal vádolták és azzal, hogy a tehnikai szakértők és kultúrbiztosok hadseregét szabadította volna rá az országra. Az Astra tervezete ellenben „a kultúra autonómiájára törekszik. A falusi góckra támaszkodik, alulról halad felfelé, míg a Gusti-féle tervezet ellentétes utat követ”. Az Astra-tervezet ezenkívül erőteljesen hangsúlyozta a kultúrpolitika mentességét a pártpolitikai szempontoktól.¹¹⁹ Gusti tervezetét a Liga Culturală elnöke, Iorga sem fogadta el, végrehajtását egyszerűen visszaútasította.¹²⁰ Ezek szerint mind Erdély, mind az Ókirályság legnagyobb társadalmi egyesületei a művelődési autonómia mellett törtek lándzsát. Az Astra a maga részéről féltékenyen őrizte hagyományait és függetlenségét. Gusti terve valósággal államosította volna a társadalmi-egyéni kezdeményezés elvére felépített Astrát és idővel valószínűleg teljesen beolvasztotta volna. Ettől való félelmének adott hangot Moldovan, amikor az ethnopolitikai elvben kifejezett kultúrpolitika hordozóiul a hagyomány folytonosságát őriző, pártpolitikai és kormányelvek felett álló nagy kultúregyesületeket jelölte meg.¹²¹ Ezt a gondolatot a következő napon előadásában — a visszaromá-

¹¹⁸ Tr. LXIV—1933, Supliment 2—8.

¹¹⁹ *Astra și proiectul de organizare a culturii*. SdM. X—1933, 17.

¹²⁰ *Cu Astra la Brașov*. SdM. X—1933, 208.

¹²¹ Tr. LXIV—1933, Supl. 5.

nosító mozgalomból már ismert — Silviu Țeposu még élesebben fejezte ki.¹²²

1934 szeptember 8—9-én az Astra egyenesen a székelység fővárosában: Marosvásárhelyt gyűlt össze évi ünnepélyes közgyűlésre, mint ahogy Moldovan elnök mondta a háború előtti székely akcióra célozva: „a székelység szélén, az elmúlt idők magyar várában, ahonnan annyi kérdéssel indult el a románok elidegenítésére irányuló hadjárat...”¹²³ Az elnök megnyitóbeszédét a románság fogyásának jelensége ihlette meg a Bánságban az egyke, a Székelyföldön a beolvadás miatt, „Sorra vesznek el a drágakövek a mult kincsből, szemünk előtt vesznek el még ma is román lelkek és gyengül fokozatosan ellenálló, terjeszkedő, népi érvényesülési képességünk. A székelység szélén vagyunk, annyi román öntudat sírjánál, ahol egy öntudatos elnemzetietlenítő tevékenység által növelték meg ellenségeink számbeli erejüket és román vérell erősséget teremtettek maguknak ezen föld feletti jogaink megtámadására.” Történelmi és néprajzi tanulmányok eredményein kívül Moldovan még RÂMNEANȚU PÉTER székelyföldi vérvizsgálatainak eredményeire hivatkozott. A kolozsvári egyetem közegészségtani intézete és az Astra biopolitikai szakosztálya által végeztetett kutatások alapján tett az elnök ilyen határozott kijelentést: „ellentmondás lehetősége nélkül mondhatjuk már, hogy a Székelyföld lakosságának többsége román eredetű, függetlenül attól, hogy még beszéli nyelvünket vagy nem, hogy hitünkhöz tartozik vagy nem, hogy megőrizte természetes kapcsolatait a román néppel vagy nem ... ebben a tartományban a körülmények ereje folytán, vagy a mi felelősségünk hiányának következtében elraboltak és elrabolnak még ma is annyi román lelket...”¹²⁴

Iorga Miklós, alapvetése, de még inkább Sabin Opreanu és Gheorghe Popa-Lisseanu tanárok tudományos külsejű, színvonalatlan, de a nemzeti érzékenységre ügyesen számító történelmi, földrajzi és néprajzi kutatásai nélkül bajosan tudatosodhatott volna a román közvéleményben az a feltevés, hogy a Székelyföld lakóinak jó nagy százaléka román vérségű. A biológiai gondolkodásmódból államprogramot készítő Moldovan elnök kezdeményezésére megindított nagyméretű vérindexelemzés a Székely-

¹²² SdM. X—1933, 208.

¹²³ Tr. LXV—1934, 363.

¹²⁴ Uo. 310—311.

földön a végső bizonyosságot volt hívatva megadni az addig még kételkedőknek. A vérvizsgálatnak a románok részére kedvező látszata nagyon megerősítette a román hódítói hitet és jogosultságot látszott adni a támadás lebonyolítására. Eddig az volt a román közhit, hogy a románság a Székelyföldön törpe kisebbség, ennél fogva politikai jelentősége sincs.¹²⁵ A székelyföldi románság felfedezése, majd ennek betetőzése a Râmneanțu-féle vérvizsgálat eredményeivel, melyek szerint a székelyek túlnyomó többsége román vérségű volna, elhárított a románok elől minden erkölcsi és elvi gátlást és mintegy jogot szolgáltatott a székelyföldi románosítás végrehajtására. „Ha mindezek a megállapítások — írja MOLDOVAN az 1934/35. évről szóló általános jelentésében — arra köteleznek, hogy a meggyőzés és nem a kényszerítés eszközeivel — jó román egyházi iskolai, közigazgatási és gazdasági politikával megkíséreljük megkönnyíteni az elidegenített népesség visszatérését népünkhöz, annál határozottabban kell, hogy kötelezzenek bennünket egy akcióra a még román elem megvédelmzésére abban a tartományban, hogy megóvjuk az elidegenedés folytatódásától és hogy végre egyszer érezhesse, hogy román országban él.”¹²⁶

Moldovan elnöki jelentése szerint az Astra kezdeményezte az összes hatóságok és az összes érdekelt intézmények: egyház, iskola, közigazgatás stb. együttműködését egy közös munkaterv érdekében, amelynek folytatólagos végrehajtására az összes politikai pártoknak, az összes kormányoknak és az összes intézményeknek kötelezniök kellene magukat. „A román elem védelme a Székelyföldön állami, nemzeti kérdés. Az államnak kezébe kell vennie megoldását, biztosítania kell számára egész tekintélyi és anyagi támogatását, elsősorban a nemzeti egyházakat segítve meg. Az „Astrá“-nak jut a kötelesség fokozni tevékenységét ebben a tartományban, biztosítani teljes odaadó közreműködését, ébrentartani a népi felelősségérzetet és különösen ébren őrködő tekintélyével hozzájárulni, hogy a munkaterv végrehajtását személyi, helyi, politikai vagy vallási érdekek meg ne zavarják, se meg ne akasszák.”¹²⁷ Moldovan derűlátóan tekintett a székelyföldi román jövőre, sokkal nagyobb nyugalommal, mint a bánági egy-

¹²⁵ „...disparent din punct de vedere numeric și, deci, fără importanță din punct de vedere politic.” Tr. LXVI—1935, 167—168.

¹²⁶ Uo. 168.

¹²⁷ Uo.

kére. „A székelyföldi románok kérdése könnyen megoldható — írta említett jelentésében — az állam öntudatos és rendszeres akciója által a vázolt irányban és a célhoz képest nagyon szerény anyagi eszközök latbavetésével...“¹²⁸

A székelyföldi román kérdés kezdeteitől a végső kifejlődésig, amikor már mint államügy jelentkezett, hosszú utat tett meg. A felfedező írókon kívül nagy szerepe volt ebben a fejlődésben a lassankint kiépülő román sajtónak,¹²⁹ de hatalmas, az Astra szempontjából döntő jelentősége volt a Moldovan ihlette biológiai gondolkodásnak is.

VI.

A biológiai gondolkodás elterjedése az Astrában és az erdélyi románok közt — láttuk — Moldovan elnök érdeme volt. Az egyesület célkitűzései közé felvett gondolat át- és átjárja a románok gondolkodásmódját és most egy széleskörű székelyföldi vérvizsgálatnak el kellett volna döntenie a székelység léte ellen folytatott harcot.

A talaj nem volt műveletlen a faji vizsgálatok számára. Már Iorga művei telve voltak célzásokkal a székelyek román vérségére. A feltevés elég kézenfekvő volt, hiszen Erdély teljes román multja a román nacionalizmusnak megtámadhatatlan dogmája, mely szerint ezen a földön a románon kívül minden más nép betolakodott, a román helyét elfoglaló idegen. A multat egyáltalán nem, vagy csak hamisan ismerő népies felfogás egyébiránt is hajlamos a nemzeteket véregységnek tekinteni. A vérvizsgálat tehát már eleve számíthatott bizonyos népszerűségekre. A történészek is örömmel üdvözölték a biológiai vizsgálatokat, mert attól újabb érveket reméltek bizonyító eljárásuk számára. Opreanu már 1925-ben beszámolhatott egyik művében POPOVICI GYÖRGY és MANUILĂ SZABIN ilyenirányú vizsgálatairól, melyek szerint a székely vérindexe közelebb áll a románéhoz, mint az alföldi magyaréhoz és a székely és a román koponyaindexé közt alig van különbség.¹³⁰ Popovici és Manuilă eredményeiket nemcsak a

¹²⁸ Uo. 169.

¹²⁹ A székelyföldi román sajtó kérdésével külön szándékozom foglalkozni.

¹³⁰ *Ținutul Săcuilor. Contribuțiuni de geografie umană și de etnografie.* Cluj, 1927, 162.

román közvéleménnyel közölték,¹³¹ hanem a legtekintélyesebb külföldi szakfolyóiratokban is ismertették.¹³²

Popovici vizsgálatainak célja volt „világosságot deríteni a román nép és a vele együttélő népek keletkezésének rejtélyére“. Manuilával együtt közel 12.000 mindenféle nemzetiséghez tartozó egyén vérért vizsgálta meg, akik közül legtöbben románok és magyarok voltak. A vérindex mindkét népnél vidékről-vidékre változó. 2376 erdélyi román indexe 2,16, 1278 ókirályságbeli románé 1,87. A Mócvidéken találta a legmagasabb (2,87), az Ókirályság sík részein a legalacsonyabb (1,5) átlagot. A magyaroknál hasonló a helyzet (átlag: 1,7). Szatmárban és Szilágyban alacsonyabb, Csíkban és Udvarhelyben a legmagasabb (2,17).¹³³ Popovici és Manuilă vizsgálataiból az tűnik ki, hogy a vérindex egy népen belül oly változó, hogy egyedül ennek alapján az illető nép eredetét nem lehet megállapítani. Így pl. az erdélyi magyar átlag és a moldovai román átlag majdnem teljesen azonos (1,7 és 1,79).¹³⁴ A csiki és udvarhelyi átlag (2,17) egyenesen jóval magasabb, mint a havaselvi síkföldi átlag (1,5). A magasabb vérindex alapján époly elhamarkodott volna a székelyeket román eredetűeknek tartani, mint például a lengyeleket (1,55 Halber és Mydlarski), vagy a nagyoroszokat (1,5 Hirschfeld) a havaselveiekkel rokonítani. Popovici vizsgálatai az elemezett egyéneknek a terület hatalmasságához mért elenyészően csekély száma miatt nem tekinthetők megbízhatóknak, ha módszerének ma már avult voltára nem is tekintünk. Jellemző vonásként kiemeljük azonban két megállapítását, amelyek túlmennek a természettudományos vizsgálatok keretein és a politika területére tévedeznek. Az egyik az a feltevése, hogy a Nagyrománia területén élő népek faji különbségei egy őskori (B vércsoportban gazdag) fajta beszűrődéséből származnak az (A vércsoportban gazdag) őseredeti bennszülött fajta közé, amelyik a magas vérindexű hegyilakos románságnak

¹³¹ G. Popovici, *Diferențe și asemănări în structura biologică de rasă a popoarelor României*. Cultura, 1924, 224—234; *Rasele și popoarele*. SdM. I—1924, 48.

¹³² G. Popovici, *Recherches sérologiques sur les races en Roumanie*. Revue Anthropologique, 1925. 152—164. S. Manuilă, *Recherches sér-anthropologiques sur les races en Roumanie par la méthode de l'isohémagglutination*. Comptes rendus des Séances de la Société de Biologie, XC—1924, 1071—1073. G. Popovici—S. Manuilă, *Recherches sur les races roumaines et hongroises en Roumanie par l'isohémagglutination*. Uo. 542—544.

¹³³ Popovici, *Diferențe*, 226—227.

¹³⁴ Uo. 230—231.

egyenes elődje. (Trák folytonosság.) Ugyanaz a gondolat, amellyel már IORGANál is találkoztunk, aki őstrák alapelemből származtatja a Dunavidék népeinek testi-lelki hasonlóságait.¹³⁵ „Délkelet Európában a történelem, a földrajz és a néprajz ugyanazon őslakó faji elemek túlnyomóságát és folytonosságát jelzi”¹³⁶ — állapítja meg Popovici is. Ime, a vérvizsgálat a román folytonosság elmélete szolgálatában. Popovici másik figyelemreméltó következtetése szerint „azok az eredmények, amelyek ugyanazon nép kebelében faji különbözőségeket és ugyanazon vidékek nemzetiségei közt hasonlóságokat mutatnak, arra vannak hivatva, hogy hozzájáruljanak a nemzetiségi kérdés által emelt falak lerombolásához és hogy egymáshoz közelebb hozzák a népeket”.¹³⁷ A gyakorlat megmutatta, hogy mit kell érteni a nemzetiségi válaszfalak illetően lerontása és a népek közelítése alatt: a székely nép bekebelezését az ösanyának kinevezett román népbe. Popovici tanulmánya csírájában tartalmazza mindazokat a lehetőségeket, amelyeket vizsgálatainak folytatói bővebben fognak alkalmazni.¹³⁸

POPOVICI és MANUIĹĂ eredményeit messze felülmúlták RÂMNEANȚU PÉTER és DAVID PÉTER nagyszabású, a szakirodalomban addig példátlanul nagyszámú (20.092) egyénre kiterjedő vizsgálatai, amelyeket a kolozsvári román egyetem közegészségtani intézete és az Astra égisze alatt végeztek. Mindkét intézmény vezetője MOLDOVAN volt. Râmneanțu a néhány esztendeig szünetelt és 1934-ben újra megindult „Buletinul eugenic și biopolitic”-ban¹³⁹ és a külföld számára az Astra propagandalapjában, a „Revue de Transylvanie”-ban¹⁴⁰ számolt be eredményeiről. Amint utóbbi cikkében írja, a vizsgálatokat „abban a reményben”

¹³⁵ Revista Istorică, XVI—1930, 114.

¹³⁶ Popovici, *Diferențe*, 231—233.

¹³⁷ Uo. 234.

¹³⁸ Román körökben általános az a tévhit, mely szerint a magyar lakosság Erdélyben mesterséges termelvény, erőszakos politikai tevékenység eredménye. Ezért írja Popovici, hogy Románia területén „a nemzetiségek szerinti elhatárolás gyakran mintha csak a multbeli vezető osztályok politikai befolyásának volna tulajdonítható, a tömegekben rejlő mélyebb okok nélkül.” *Diferențe*, 224.

¹³⁹ P. Râmneanțu—P. David, *Cercetări asupra originii etnice a populației din Sud-Estul Transilvaniei pe baza compoziției serologice a sângelui*. BEB, VI—1935, 36—66.

¹⁴⁰ P. Râmneanțu, *Origine ethnique des Séklers de Transylvanie*. *Revue de Transylvanie*, II—1935/36, 45—59.

végezték, „hogyan az eredmények esetleg konkrét bizonyítékokat szolgáltatnak a történészeknek egyik vagy másik irányban“.¹⁴¹ Románnyelvű beszámolójában elégedetten állapítja meg, hogy „a most székelyeknek nevezett lakosok népi eredete azonos a románokéval“,¹⁴² míg a székelyek és például a debreceni magyarok közt „ethnikai szempontból semmi közös nincsen“.¹⁴³ Mint-hogy véleménye szerint Opreanu és Popa-Lisseanu a történeti bizonyítás műveletét már elvégezték, a biológus a maga munkájával szervesen bekapcsolódik azok munkájába és hite szerint „döntő adalékokat szolgáltat a történelem számára“.¹⁴⁴ Râmneanțu felhasználta DRĂGAN MIKLÓSNak a pannóniai képzelt románokról írt, magyar részről megsemmisítő bírálatban részeseült művét¹⁴⁵ és ennek merőben téves állításai alapján feltételezi, hogy az Erdélybe bevándorló székelyek már a Dunántúlról bizonyos százaléku román vért hoztak magukkal és megkönnyítette számukra az összeolvadást az ott talált románokkal. „Nincs benne semmi kétség — írja Râmneanțu, — hogy az elszékelyesedett románok száma az idők folyamán százszor, ezerszer magasabb arányt tett ki, mint az újonnan jött székely telepeseké. Más-ként nem juthattunk volna a románokra jellemző vérindexre.“¹⁴⁶ A keveredés szerinte már a XII. században megkezdődött. Ebben a folyamatban a románok összehasonlíthatatlanul többet adtak, mint a székelyek. Ennek magyarázatát a székelyek csekély száma mellett abban a teljesen légbőlkapott állításában keresi, mely szerint a székelyek asszonyok nélkül jöttek volna és így hamarosan beolvadtak volna a képzelt román tömegbe.¹⁴⁷ Kutatásainak végső eredménye az, hogy a csiki, háromszéki és udvarhelyi székely vérindexe átmenetet képez az erdélyi és a moldvai románé közt, míg a marosszéki székely vérindexe inkább az alföldi magyaréhoz közeledik. Az előző három megye lakóinak ezek szerint a románokkal azonos ethno-anthropológiai eredete volna, a marosszéki szé-

---

¹⁴¹ Uo. 46.

¹⁴² BEB, VI—1935, 56.

¹⁴³ Uo. 59.

¹⁴⁴ *Origine ethnique*, 57.

¹⁴⁵ N. Drăganu, *Români în veacurile IX—XIV pe baza toponimiei și a onomasticeii*. București 1933. (Acad. Rom. Studii și Cercetări. XXI.); Kniezsa István, *Pseudoromänen in Pannonien und in den Nordkarpathen*. Archivum Europae Centro-Orientalis I—1935, 97—230; II—1936, 84—178.

¹⁴⁶ *Origine ethnique*, 57—58.

¹⁴⁷ BEB, VI—1935, 64—65.

kelyek hangsúlyozottabb európai jellegét pedig a románai történet keveredésük magyarázná.¹⁴⁸

Râmneanțu tanulmánya nagy hatással volt a székely-román kérdés fejlődésére. Moldovan Gyula a marosvásárhelyi közgyűlésen erre hivatkozva mondta ki elvi jelentőségű megállapításait a székelyekről és épen ezidőtől fogva terjeszkedik ki ez a kérdés az egész román közvéleményre, Erdélyben épenúgy, mint a Kárpátokon túl. Nemcsak a román társadalom fogadta osztatlan tetszéssel és elismeréssel Râmneanțu törekvéseit, hanem maga a Román Akadémia az „I. Oroveanu“ díjjal tüntette ki.¹⁴⁹

Râmneanțu megállapításait elfogadja, sőt néhány lépéssel túlmegy rajtuk összefoglaló dolgozatában Popovici György, amikor kijelenti, hogy „a romániai magyarok általában elmagyarosított románok. Sőt bizonyos székely és néhány kolozsvárkörnyéki sziget magyar eredete is felettébb vitatható. Minden esetre európai alapjuk román eredetű”.¹⁵⁰ Erre a minden alapot nélkülöző kitalálásra a politikai kényszerűség hajtotta. A harmincas évek végének általános félelme a határok revíziójától, az európai politika és területi változások vulkánikus mozgásai és a görcsös kapaszkodás az ingatag erdélyi uralomhoz Popoviciot politikai vágyainak ilyen kifejezésére vezették: „Faji szempontból — úgymond — a magyaroknak semmi közük sincs Erdélyhez; egy határrevízió esetén inkább a románoknak volna joguk visszakövetelni vértestvéreiket, akiket a magyarok felszívtak, amint ez a vérfajvizsgálatokból kitűnik”.¹⁵¹

Hasonló őszinte nyilatkozat hangzott el Râmneanțu vizsgálataival kapcsolatban Moldovan Gyula szájából is: „... tanulmányunkkal nem az egyetemi tudomány számára akarunk munkálatokat végezni, hanem inkább gyakorlati természetű következtetéseket akarunk belőlük levonni. Tudvalevő, hogy a Székelyföldön nagyon sok elszékelyesedett román van. Miután megállapítottuk népi azonosságukat, be akarjuk őket illeszteni a román közösségbe”.¹⁵²

¹⁴⁸ *Origine ethnique*, 58—59. A román vérvizsgálatok eredményeiből levont következtetések természettudományos bírálatát természetesen csak szakemberek végezhetik el. Mi itt csak az állítások politikai kihatására vagyunk tekintettel.

¹⁴⁹ *Glas Rom. în reg. sec.* 1938. febr. 28.

¹⁵⁰ *Le problème des populations de la Roumanie vu à la lumière des recherches sur les races d'après le sang*. R. de Trans. IV—1938, 24—25.

¹⁵¹ Uo. 26.

¹⁵² *Secuimea*, 1934. dec. 6

Popovici és Moldovan idézett két megállapításával a kör bezárult Visszaérkeztünk oda, ahonnan a székely-román kérdés kiindult: a politikához. Az ürügyek lassanként lehámlanak, lefoszladoznak, a tudomány, mint a nemzeti célok megalkuvásra kész szolgálója félrevonul és ott marad a meztelen hatalomvágy, most már átalakulva a hatalom elvesztésének félelmévé. A magyar — legerősebb törzsében, a székelyben — útját állja Erdély teljes elrománosításának. Ha erőszakkal nem lehet eltántorítani magyar tudatától, sem elpusztítani nem lehet, akkor tévtanok mákonya taláncsak beleszédíti a román eredettudat boldogságába.¹⁵³

A biológiai eszme a világháború utáni korszak erdélyi románságának politikai eszköze és szellemi fegyvere volt annak a népnek népi egyeduralomra segítésére, amelynek hatalma hagyomány és előzmény nélkül való volt Erdély földjén és amely nép nem érezte magát biztonságban egy székely tömbbel az állam testében. A vérvizsgálatok eredménye felbuzdította, azt lehetne mondani megnyugtatta a románságot, könnyűvé tette lelkiismeretét a székelység ellen indított hadjáratban. A történészek és biológusok elvi előkészítése, a sajtó közvélemény formálása és a kormányzati tényezők meggyőzése után mi sem állott útjában a korlátlan, szélsőségesen székelyellenes, ú. n. visszaramánosító, valójában románosító mozgalom teljes kibontakozásának.

VII.

Egyik előző fejezetben kimutattuk, hogy a román uralom elején a székelyföldi román társadalom — fejletlensége miatt — képtelen volt komolyan veszélyeztetni a székely nép életét. A helyzet lassankint megváltozott. A magyar értelmiség fokozatos leépítésével, a tanítók és állami tisztviselők elbocsátásával, vagy más vidékre, rendszerint az Ókirályságba való áthelyezésével, a szabadfoglalkozásuk megfélemlítésével sikerült a folyton szaporodó román értelmiséget jelentősebb társadalmi helyzetbe emelni. A rendszerként működő hivatali korrupciót a románság ügyesen a középosztály anyagi megerősítésére használta fel. A

---

¹⁵³ Malán Mihály kimutatta, hogy a román tudósok által használt módszerek alkalmazásuk idején már elavultak, vagy technikailag hibásak voltak és hogy a kihozott eredményekből levont következtetések ennél fogva nem helytállóak. (*Magyar vér — oláh vér.* Magyar Szemle, XXXIX—1940, 187—192.). A magyar tudományosságra vár a feladat, hogy a székely-román faji kérdés egészét részletesen megvilágítsa és tisztázza.

hatalom átvétele óta erős nacionalista szellemű új nemzedékek nőttek fel. Egyszóval a középosztályban hatalmas társadalmi átrendeződés folyt le és ennek az erőátollódásnak meg kellett mutatkoznia a visszamaradósító mozgalom lendületében is. Megállapítható azonban, hogy az Astrának a Székelyföldön nem volt akkora ereje, hogy a hódító mozgalom lelke lehetett volna. A román értelmiség nem volt megelégedve működésével, gyakran gúnyosan nyilatkozott róla,¹⁵⁴ elfelejtve, hogy az Astra ereje és munkája tulajdonképpen az ő ereje és munkája, neki kell kitöltenie tartalommal, neki kell benne munkálkodnia. Ehelyett eddig majdnem mindent a központtól várt, ez pedig természetesen a vidéktől várta a tevékenykedést. Az eredmény nem lehetett más, mint az Astra-munka további pangása. Élénk ellentét van a harmincas évek elején az Astra merev mozdulatlansága és a friss, nem nagyon művelt, de lelkes, hangos, tárgyilagossággal és valósággal keveset törődő dinamikus értelmiségi osztály közt, mely kitaláló, tervezgető kedvét és harci szenvedélyét a földből gomba módra kinövő és rendszerint hamar elsorvadó hetilapokban tombolta ki. Ez a réteg nagyobbrészt elfordult az Astrától, mert ez komoly és odaadó, elmélyedő, állhatatosan kitartó munkát kívánt volna, az első világháborút megelőző áldozatos szellem erkölcsi magaslatán, és inkább a vérmérsékletének, hajlamának jobban megfelelő Revízióellenes Liga lármáját csapta még nagyobbra.¹⁵⁵ Az anyagilag jó viszonyok közt élő intelligencia a politiciánizmus szenvedélyével és a pozíciót féltők aggodalmával foglalkozott a székely-román kérdéssel. A kérdésnek hirtelenében kisebb könyvtárra való irodalma támadt. A külpolitikai erőátollódások miatt az eddig aránylag lebecsült magyar erő és revizionizmus fenyegetésének nyomása alatt szükségét érezte mindent elkövetni, hogy birtoklását továbbra is biztosítsa. A küzdelem a román intelligencia számára valósággal a láthatatlan ellenséggel folyt, mert hiszen a szegény, megfélemlített, üldözött székely népen túl az egész magyar nemzettel folyt a viaskodás. Az Astra nem vállalkozhatott ennek a kibővített méretű harcnak a megvívására. Mind hangosabban csapott fel az elégedetlenség szava még az államhatalom ellen is, hogy másfél évtized után sem volt képes lénye-

¹⁵⁴ V. ö. Neamul Nostru 1935. jan. 6.

¹⁵⁵ *Glas românesc în regiunea secuizată*. 1936. febr. 26. Dobrotă egyenesen azt követeli, hogy a Revízióellenes Liga — a korridorveszélyt elhárítandó — elsősorban a Székelyfölddel foglalkozzék. *Regiunea Secuizată, argument revizionist?* Uo. 1936. ápr. 10

ges nemzetiségi változást előidézni a Székelyföldön.¹⁵⁶ Hangsúlyozza tehát, hogy az államnak egész tekintélyével kell kézbe vennie a románosító mozgalmat. „A mai román államnak az elszékelyesített románok visszaronánosítása nemcsak joga, hanem elemi kötelessége is, amit megerősödésünk érdekei követelnek“ — írja cikkében egy marosvásárhelyi tanár.¹⁵⁷ Egy háromszéki magas állású közigazgatási tisztviselő szerint „az államnak egységes és kitartó módon — kell egybehangolnia, rendszereznie és igazgatnia az egész akciót“.¹⁵⁸ A segítséget tehát a román társadalom nem saját erejétől, szervezkedésétől és munkájától várja, ennél fogva nem is az Astrától, mint a románság kiváltképpen való társadalmi alakulatától, hanem a személytelen, érzéketlen, hivatalos államhatalomtól. Már ebben a tényben benne rejlik a sikertelenség csirája, mert a román társadalom önmaga megrajzolta kereteit nem saját maga akarja élő tartalommal kitölteni. Pedig a tapasztalat a visszaronánosítás terén az egyéni kezdeményezéseket találta gyümölcsözőnek. Általában elmondható, hogy mindenütt, ahol a mozgalom részleges sikereket aratott, az eredmény nem az államhatalom, hanem az azt képviselő egyén személyes érdeme volt. Jellemző példája ennek az oklándi járás, itt egy buzgó, erőszakos és kitartó szolgabíró, MACEDON CIONCA rövid idő alatt nagy sikereket mutatott fel.¹⁵⁹ Egyébként ez a megállapítás érvényes az Astra-munkára is. Épen Cionca volt az, aki az Astra tevékenységét Udvarhely megyében hosszas tespedés után hatalmasan fellendítette. Ahol az egyesületnek egy-egy ilyen buzgó tag állt rendelkezésére, ott nem is lehetett panasz a sikertelenség miatt.

Moldovan elnök tehát a valóságos helyzet alapján írta ismeretett jelentésében, hogy az Astra inkább a szellemi ösztönző szerepét fogja betölteni és mintegy szakértő tanácsadója lesz a megvalósító államhatalomnak. A brassói Astra-közgyűlésen az egyesület már ezt a hivatását teljesítette. 1934-től kezdve mindinkább megfigyelhető az államhatalom figyelmének fokozódása a visszaronánosító mozgalom iránt. „Az ország kormánya mélyrehatóan foglalkozik ezzel a kérdéssel és nemsokára erélyes rendszabályok-

¹⁵⁶ Neamul Nostru (Sepsiszentgyörgy), 1934. okt. 7.

¹⁵⁷ A. I. Pelican, *Câteva sugestii pentru studiul originii Săcuilor*. Reînvierea, 1938. jan.—márc. sz. 4.

¹⁵⁸ Dr. Gr. Păltineanu, *Administrația și problemele naționale românești în regiunea săcuizată*. Oituzul (Sepsiszentgyörgy), 1936. szept. 6.

¹⁵⁹ Járásában elért eredményeiről teljes részletességgel beszámol a Glas rom. în reg. săc. 1936. ápr. 10-i husvéti ünnepi száma.

kal jön elő, hogy véget vessen a székelyföldi románokat elmagyarosító akciónak“ — mondotta Pop Valér miniszter az egyesült hitű románok lugosi kongresszusán (1934 október 6—7).¹⁶⁰ TĂȚĂ-RESCU kormányelnök ugyancsak 1934-ben, a kolozsvári minisztertanácson „történelmi jóvátételről“ beszélt és egy bizottság kiküldetését határozta el a Székelyföldre.¹⁶¹ Ezeket a jeleket a székelyföldi román sajtó örömrivalgással fogadta. „Ma az elszékelyesítettek és a székelyek kérdése teljes egészében van felvetve... mindaz, amit ezen a téren elhanyagoltak: az iskolában, az egyházban, az állami intézményekben stb., ki fogják pótolni, úgy-hogy a visszaronánosítás nem fog tovább késlekedni“.¹⁶² Maga Moldovan elnök, betartva a marosvásárhelyi közgyűlésen tett ígéretét, mely szerint az egyesület különös gondot fog fordítani a Székelyföldre, személyesen bejárta a székelyföldi tagozatokat és a vármegyei elnököket a románosító mozgalom egységes menetének biztosítására Brassóba egy értekezletre hívta össze. Utána 1935 január 24—26. napjaira Sepsiszentgyörgyre vidéki kongresszust (congres regional) hirdetett.¹⁶³ Ezt újabb tárgyalások követték a közoktatásügyi minisztériumban a székelyföldi román vezető férfiakkal és november 19-én a belügyminisztériumban, a prefektusok és az Astra-tagozati elnökök bevonásával.¹⁶⁴

A marosvásárhelyi kongresszus óta az Astra szemmel láthatólag feléledt. Ennek jelei voltak az egyesület égisze alatt megrendezett gazdasági tanfolyamok: Marosvásárhelyt, Udvarhelyt, Székelykeresztúron, Gyergyószentmiklóson és Sepsiszentgyörgyön férfiak, Brassóban és Csíkszeredában nők számára.¹⁶⁵ Céljuk természetesen nemcsak gazdasági, hanem inkább nemzeti volt. 1936/37-ben a Székelyföldön a következő tanfolyamok voltak: Gyimesbükkön és Csíkszentdomokoson férfiak, Csíkszeredában és Vaslábban nők számára; Marosvásárhelyt férfiak és nők számára és ugyanitt egy ipari tanfolyam; Bándon, Oklándon és Uzonban gazdasági tanfolyam férfiak számára. Román nyelvtanfolyam volt: Csíkszentdomokoson, Gyergyóalfaluban, Csíkszentmihályon, Tusnádon, Oklándon, Martonoson, Magyarher-

¹⁶⁰ Neamul Nostru, 1934. okt. 21.

¹⁶¹ Erdélyi J., *Astra*. Magyar Szemle, XXXVIII—1940, 41.

¹⁶² Tavi M. Poenarul, *Reromânizare și românizare*. Glas rom. în reg. sec. 1935. máj. 9.

¹⁶³ Uo. 1935. jan. 24.

¹⁶⁴ R. Kiss I., *A nemes székely nemzet képe*. II, 366—367.

¹⁶⁵ Tr. LXV—1934, 373, 383—384.

mányon és Homoródkarácsonyfalván.¹⁶⁶ Az Astrának ebben az évben összesen 46 tanfolyama volt.¹⁶⁷ A Brassóban 1937 márciusában megrendezett tanfolyamra egy háromszéki legényt is elvittek.¹⁶⁸ 1938/39-ben a magyarlakta nyugati határmelléken és a Székelyföldön az Astra 248.607 lejt költött gazdasági tanfolyamokra.¹⁶⁹ Ebben az esztendőben az Astra rendezte tanfolyamok száma már nem volt kevesebb 103-nál.¹⁷⁰ Ahol lelkes ember állt az Astra-körzet élén, mint amilyen PETRE PAȘNICU törvényszéki elnök volt Csíkszeredában, az eredmény nem volt lebecsülendő. Működésének 6 esztendeje alatt a falusiak számára a megyében 50 könyvtár és olvasóterem alakult. 30 népfőiskolai tanfolyam, számos nyelvkurzus, felnőttiskola dicsérte az elnök buzgó vezetését.¹⁷¹ Csak 1937-ben 14 ünnepélyről, 698 előadásról (110 előadóval), 10 népfőiskolai tanfolyamról, 13 nyelvtanfolyamról (631 férfi és női hallgatóval), 30 népkönyvtár felállításáról (kb. 1500 kötet könyvvel), 10 falusi énekkar megszervezéséről számolhatott be a megyei körzet jelentése. Ugyanekkor a körzet vagyona megközelítette az egymillió lej értéket.¹⁷²

Az Astra és az államhatalom közti közeledés nem lehetett egészen könnyű, mert az egyesület inkább a nemzeti-parasztpárt-hoz állt közelebb, a kormányzat pedig 1933 óta a bukaresti centralizmust képviselő liberális párt kezében volt. Az Astra és vele az erdélyi román közérzés a decentralizáció híve volt. De Bukaresttel meg kellett egyezni, mert onnan való a részesezés a költségvetésből.¹⁷³ A marosvásárhelyi közgyűlés után sikerült a közeledést létrehozni és a munkát egybehangolni. Nagy segítséget jelentett a közvetítés terén Nicolae Bălan szebeni ortodox

¹⁶⁶ Tr. LXVIII—1937, 261.

¹⁶⁷ Uo. 301—302. A székelyföldi tanfolyamok működéséről részletebben: uo. 284—286, 290—291, 293—294, 300—301.

¹⁶⁸ Astra-Brașov. 1936—1937.

¹⁶⁹ Erre a célra az Astra Csík vármegyében 40.000, Oklándon 30.000, Maros-Tordában 25.000, Uzonban 16.800, Udvarhelyt 15.000, Kézdivásárhelyt 10.000, Székelykeresztúron 5000 lejt fordított. Tr. LXX—1939, 208. 1939—40-ben 40 tanfolyam működött, melyeknek aránytalanul nagy százaléka esett a Székelyföldre. Uo. LXXI—1940, 90. A tanfolyamok fenntartására az egyesület a nemzetnevelési minisztériumtól tekintélyes összegeket kapott. Uo. LXIX—1938, 131.

¹⁷⁰ Tr. LXX—1939, 254. A székelyföldi tanfolyamokra nézve ld. még: uo. 226—227.

¹⁷¹ *Ținuturi Secuizate* (Csíkszereda), 1938. jun. 11.

¹⁷² Uo. 1938. jun. 26.

¹⁷³ I. Clopoșel, *Organizarea culturală regională*. SdM. XII—1935, 163—164.

metropolita erőteljes támogatása.¹⁷⁴ Iorga 1936-ban székelyföldi útján lelkesedéssel tapasztalta a románosító mozgalom szép eredményeit.¹⁷⁵ „A tárgyalások és az elméleti tanulmányok szakából áttértünk a megvalósításra a helyszínen“ — írhatta büszkén Moldovan elnök jelentésében és a sikert az összes helyi románjellegű intézmények együttműködésének tulajdonította az Astra megsegítésében.¹⁷⁶ A politikai pártok sem akartak hátramaradni és a divatosá váló kérdést sorra felvették munkatervükbe, az egyházak pedig eddig is buzgólkodtak. Maga Miron Cristea pátriárka sokszoros jeleit adta nagyfokú érdeklődésének az ügy iránt.¹⁷⁷ A napisajtóban és a folyóiratok hasábjain a többé-kevésbé alapos cikkek és tanulmányok hosszú sora jelent meg, úgyhogy az Astra egyik titkára büszkén írhatta: „az elnemzetietlenített románok kérdése ma minden ajkon ott van“. „Ezzel a ténnyel nem számolni valósággal nemzetárulásszámba ment“. Ennek a hangulatnak a megteremtésében kétségtelenül az Astrának volt a legtöbb érdeme.¹⁷⁸

1934 óta az Astrán belül friss, fiatalos szellem kezd lengedezni. A kérdések tömege merül fel, a munkamező kiszélesedik, a problémák kikristályosodnak. Ion Breazu propagandatitkár betutazza a körzeteket és jelentést tesz tapasztalatairól. A fiatalabb nemzedék mind nagyobb jelentőséget nyer a vezetésben, az idősebbek közül egyesek, mint Hațieganu Gyula, különleges eréllyel támogatják a fiatalok előretörését. Teljes erővel ráfeküsznek a népfőiskolák megszervezésére. Az orvosi és biopolitikai szakosztály jelentősége mintha gyengült volna, de ebből nőtt ki MOLDOVAN kezdeményezésére és HAȚIEGANU GYULA szervezői buzgólkodására a „Șoimii Carpaților“ (a Kárpátok Sólymai) nevű ifjúsági mozgalom. A női szakosztályok is újult erővel kapcsolódtak bele a nekilendült tevékenységbe.¹⁷⁹

¹⁷⁴ O. M. Dobrotă, *Români Secuizați și Regiune Secuizată*. Odorheiu, 1940, 16.

¹⁷⁵ Oituzul (Sepsiszentgyörgy), 1936. júl. 19.

¹⁷⁶ *Activitatea despărțămintelor*. 1936—37. Tr. LXIII—1937, 260.

¹⁷⁷ 1934. május 9-én 10 pontból álló tervezetet nyújtott be a kormányfőhöz a „visszarománosítás“ dolgában. Glas rom. în reg. sec. 1936. máj. 29.

¹⁷⁸ I. Breazu, „Astra“ în regiunea secuizată și pe frontiera de Vest. Tr. LXVIII—1937, 470.

¹⁷⁹ Uo. 238. A „Șoimii Carpaților“ 1928 december 1-én alakult és különösen faluhelyt tudott magának talajt teremteni. A városokban erős versenytársai voltak a cserkészlet és később az országőr mozgalom. Ideológiájának összefoglalása I. Hațieganu megfogalmazásában: „Életerő, nemzeti öntudat és fegyelem által Nagyrománia örökkévalósága felé.“ Ld.: „Șoimii Carpaților“ Sibiu, 1935, 4—6.

Hasonló fejlődésen ment át az Astra a Székelyföldön is. A központ újjászervezte és rendszeres munkára ösztönözte a tagozatokat. Vezetőiket Moldovan személyesen vidéki konferenciákra gyűjtötte össze, ahol beszámolhattak nehézségeikről és eredményeikről és egységbe foglalhatták a szétágazó munkaszálakat. A következő évek székelyföldi beszámolói nagy elégedettséggel és még nagyobb reménységgel töltötték el a vezetőket.¹⁸⁰ A politizáció és a felekezetiesség itt is dühöngő betegségei ellenére, a munka szépen folyt. Az egész vidék munkájának egységét SILVIU ȚEPOSU nagyszebeni körzetelnök, a központi választmány tagja, tankerületi főigazgató, a közoktatásügyi minisztérium megbízottja biztosította. Az ő kezébe futottak össze az összes szálak. A közös munkatervet az egyes tagozatok tervezetei alapján a nagy tapasztalatú marosvásárhelyi tanár, Ioan Bozdog készítette.¹⁸¹

Az Astra ebben az évben új munkamódszert vezetett be. Az egyes körzeteket vidékenként kisebb munkaegységekbe fogta össze és egy-egy fontosabb kérdéskör szolgálatába állította. Ilyen egységek vették munkába a székely-román, a nyugati határmellék, a Bánság elnéptelenedése és a Mócvidék kérdéseit. Az egyes körzetek a maguk ügyes-bajos dolgait vidéki tanácskozásokon hányták-vetették meg és tevékenységüket a szükséghez képest hajtották végre. Tapasztalataikról központi gyűléseken számoltak be. Az első ilyen, ú. n. „technikai gyűlést“ 1937 május 8-án, Kolozsvárt rendezték meg 60 résztvevővel. Több esztendei fáradozás után most sikerült végre kellő összhangot létesíteni a közoktatásügyi minisztériummal és az egyházak képviselőivel.¹⁸² Ez év tavaszán egyébként C. Angelescu miniszter Marosvásárhelyt tanácskozást folytatott a négy székely megye prefektusával és megtárgyalták az elszékelyesített románok visszatérítésének legcélszerűbb módjait.¹⁸³ A kolozsvári gyűlésen Silviu Țeposu, mint a központi választmány tagja, megbízást kapott a székelyföldi akció vezetésére. Ugyancsak ekkor határozták el egy külön székelyföldi gyűlés összehívását.¹⁸⁴ Ez szeptember 9-én össze is ült a brassói Astra székházában.

Moldovan elnök vezetése alatt kidolgozták az évi munkater-

¹⁸⁰ Tr. LXVIII—1937, 471.

¹⁸¹ Uo. 260—261.

¹⁸² Uo. 201.

¹⁸³ Era Nouă, IV—1937, 16.

¹⁸⁴ Tr. LXVIII—1937, 201, 209. A gyűlés teljes jegyzőkönyve: 199—209.

vet. A közoktatásügyi minisztérium képviselőjében S. ȚEPOSU és N. IONESCU, az Astra központi választmánya részéről TIBERIU BREDICEANU és a Statisztikai Intézet igazgatója, SABIN MANUIĂ vett részt. A körzetvezetők nagy lelkesedéssel, egymással vetélkedve ajánlották fel szolgálataikat és tettek ígéretet férfi és női parasztfőiskolák, román nyelvtanfolyamok tartására, a román népviselet, dal és tánc felújítására, a kultúrkörök megszorítására, solymár egyesületek alapítására.¹⁸⁵

Az eredmény nem maradt el. 1937/38. évi jelentésében Moldovan büszkeséggel eltelve jelenti, hogy mind többen és többen térnek vissza a románság kebelére. „Ősi nyelvünket újra tagolják azok, akik elfelejtették azt, a román viselet kiszorítja a székely viseletet, a tánc, az ének hasonlóképpen“. Már fentebb jeleztük, hogy az állam jelentős összegeket adott népfőiskolák rendezésére és a visszatérők anyagi támogatására. Erre vonatkozólag természetesen pontos adatokkal nem szolgálhatunk. A jelentés különösen két nevet emel ki dicsérőleg, a S. Țeposuét és A. Calliani közoktatásügyi államtitkárét.¹⁸⁶

A brassói ígéreték nagyrésze egy év alatt valósággá vált. Csikszeredában PETRE PAȘNICU törvényszéki elnök különösen fényes sikereket ért el. Gyergyószentmiklóson TEODOR CHINDEA gimnáziumi igazgató hasonló sikerrel dolgozott. Népfőiskolai tanfolyamok voltak még Nyárádszeredában, Udvarhelyt STERIOPOL tanár vezetése alatt, Oklándon CIONCA MACEDON birodalmában, Keresztúron, Uzonban és Kézdivásárhelyt.¹⁸⁷ 1937/38-ban 46 népfőiskolai tanfolyam (24 férfi, 15 női, 7 vegyes) működött 1554 hallgatóval; 1938/39-ben 74 tanfolyam 3611 hallgatóval. Hét év alatt 1931-től kezdve Erdélyben összesen 200 tanfolyam működött 7465 hallgatóval.¹⁸⁸ A Bukarestben 1939 június 9-én megrendezett V. népfőiskolai kongresszuson I. STOICHIȚĂ nagy elégedettséggel jelentette, hogy az „elszékelyesített tartományban tapasztalható volt az elalélt nemzeti öntudat felébredése, az ősi nyelv iránti szeretet megújulása és különleges érdeklődés a magyarosítás következtében elhagyott nemzeti viselet iránt“.¹⁸⁹

Bebizonyosodott, hogy az egységes munkaterv helyes és hogy a vidékek szerinti, decentralizált szervezkedés a legelőnyösebb

¹⁸⁵ Tr. uo. 471—472.

¹⁸⁶ Tr. LXIX—1938, 154—155.

¹⁸⁷ Uo. 155—156.

¹⁸⁸ *Calendarul pentru popor al Asociațiunii*. 1940. 102.

¹⁸⁹ Uo. 112.

az Astra céljainak szolgálatában.¹⁹⁰ 1938 május 14-én ismét Kolozsvárott tartottak technikai gyűlést Macedon Cionca, a hír-hedt oklándi szolgabíró számolt be az eredményekről és terjesztette elő ajánlatait a visszarmosítás ütemének meggyorsítására. A nemzeti viselet felújítása céljából a fontosabb községekben létesítsenek szövőműhelyeket. Az elszékelyesítettek gyermekei kapjanak tanulmányi ösztöndíjakat. Folytassák a templomok és iskolák építését. A papok és a tanítók jövedelmét növelni kell. Az állam vásárolja meg az elszékelyesítettek számára az összes eladó ingatlanokat. A vegyesházasságok megakadályozására hozzanak más vidékekről telepéseket és a férjhezmenendő lányok számára biztosítsanak kis hozományt. Szövetkezeteket és segélyalapokat kell létesíteni. A mezőgazdasági kamarák szervezzenek különleges központokat az elszékelyesítettek számára.¹⁹¹ Az abrudbányai közgyűlésen a székelyföldi visszarmosító mozgalmat az Astra legsikeresebb tevékenységének tekintették. RUSAU esperes itt a következő közgyűlés színhelyéül Székelyudvarhelyt ajánlotta.¹⁹²

A székelyföldi román hódítás egyik eszköze volt a magyar nyelvű propagandairódom. Eleinte kétnyelvű, magyar-román újságokkal kísérleteztek, valamennyiszer sikertelenül. Popa-Lisseanu tanár egyik művét magyarra fordítatva ingyen terjesztette a székelyek közt. Az Astra is megpróbálkozott ezzel a módszerrel, amikor megbízta CHINDEA TÓDOR gyergyószentmiklósi gimnáziumi igazgatót, a gyergyói körzet elnökét két magyar nyelvű füzet megszerkesztésével,¹⁹³ amelyeknek célja volt megmagyarázni a székelyeknek, hogy valójában sokkal közelebb állanak a románokhoz, mint a magyarokhoz. Talán semmi sem mutatja világosabban a románok hihetetlen elvakultságát a székely-román kérdésben, mint ezek a képtelenségektől hemzsegő, hamis hangú, mesterkéltné propagandáiratok, amelyek a székely emberből mosolyt is csak a legkedvezőbb esetben válthattak ki. Régi tévedése volt a visszarmosítóknak az a hiedelem, hogy

---

¹⁹⁰ Ilyen értelmű „kulturális regionalizmust“ hirdetett már évekkel azelőtt Ion Clopoşel. Erős vidéki góccok kiépítését követelte, amelyeken keresztül a román élet lüktetése a legeldugottabb falukig is eljuthat. Öt vidéki központot ajánlott: Temesvárt, Aradot, Nagyváradot, Szebent és Brassót. Utóbbihoz csatolta volna a három székely megyén kívül Fogarast is, hogy így a magyarok százalékos arányszámát csökkentse. Ld. cikkét: *Organizarea culturală regională*. SdM. XII, 1935, 164—165.

¹⁹¹ BEB. IX—1938, 121.

¹⁹² Uo. 249, 253.

¹⁹³ Tr. LXIX—1938, 147. A füzeteket a központi választmány adta ki.

az „elszékelyesített románok“ nagyon búsulnak a román nyelv nemtudása miatt és keserűen gondolnak a román kormányzatra, hogy nem tesz meg mindent visszavitelükre a román nemzet kebelébe. Mindez azért csodálatos, mert hiszen napról-napra tapasztalhatták az „elszékelyesítettek“ erős magyar nemzeti érzésének megnyilvánulásait. Elvakultságuk néha arra ragadtatta a buzgólkodókat, hogy a magyart a székely és a román „közös ellenségének“ mutatták be.¹⁹⁴ Ennek az elég általános román illúzióknak esett áldozatául füzeteiben Chindea is. A székelyek története szerinte a román és nem a magyar történelem egy része. „A székelyek története teljesen kikapcsolódik a magyarok történetéből és összefonódik a románok történetével, akik között letelepedtek, élnek és élni fognak, amíg ez a föld áll...“ A két nép 700 esztendeje a legnagyobb egyetértésben élt és „együtt harcoltak a belső ellenség: a magyar nemes és a külső ellenség: a pogány tatár és a török ellen“. Egyetértésük következménye sok román elszékelyesedés volt. „Kevés lehet a székelyek száma, tekintetbe véve az összeházasodásokat, akiknek ereiben ne folya egyetlen csepp román vér sem.“ A két nép testvéries együttélésben élt 1437-ig, amikor a románok elvesztették jogaikat. (?) „Valahányszor a székelység elégedetlenkedett, a románság pártját fogta, mellette volt és támogatta. Viszont amikor a románság jobb sorsért küzdött, a székelység nem tagadta meg segítségét...“¹⁹⁵ „Reméljük — olvassuk Chindea füzeteiben, — hogy az előadott régmúlt események a barátság és a szeretet csiráit fogják elültetni a székelység szívében a románság iránt, annál inkább, hogy... a székelyek közt igen nagy az elszékelyesített románok száma.“¹⁹⁶

Nem valószínű, hogy ez a naív szíréhang meghallgatásra találhatott volna a székely fülekben, aminthogy csak visszautasításra számíthatott az az állítás, mely szerint a magyarok idegenek és mostohák voltak a székelyekkel szemben: „... nem a magyarok, hanem a románok voltak azok, akik elősiettek sebeiket bekötözni és fájdalmaikat csillapítani. Nem csoda tehát írja tovább Chindea, — hogy ilyen körülmények közt a székelyek hátat fordítottak Magyarországnak és minden áron Romániához akartak kapcsolódni...“¹⁹⁷ Ennél valószínűtlenebb hamisítást

¹⁹⁴ Igy pl. *Ținuturi Secuizate*, 1938. márc. 27.

¹⁹⁵ *A székelyek és ezeknek összeköttetése a román fejedelemségekkel 1526-ig*. Sibiu, 1938. 6, 7, 8, 9.

¹⁹⁶ Uo. 64.

¹⁹⁷ *A székelyek viszonya a román fejedelemségekhez 1527-től napjainkig*. Sibiu, 1938. 79, 89.

még elképzelni sem lehet. Mintha nem megnyerni, hanem elriasztani akarta volna a székelyeket. Dobbal könnyebb verebet fogni, mint a székelyt a magyar kicsinyítésével megnyerni. Ha végig-gondoljuk szenvedéseiket a román megszállás idején a vissza-románosító mozgalom következtében, megkövülten állunk meg Chindea esztelen önámításai előtt és el tudjuk képzelni, hogy mi lehetett a székely természetes válasza.¹⁹⁸

*

Az 1938. év nagy fordulatot hozott az Astra életében. Az átalakult, parancsuralmi Romániában végre tető alá került az Astra és az Institutul Social által régóta követelt törvény a tömegek műveléséről. A nemzetnevelést és a nemzetépítést a társadalmi munkaszolgálatról szóló törvény, D. Gusti professzor műve, az ország egyes nagyobb egységeiben a Serviciul Social keretei közt régi társadalmi egyesületekre bízta. A törvény 15. szakasza¹⁹⁹ értelmében Temes, Szamos és Maros tartományokban, vagyis a Magyarországtól elcsatolt területeken, az Astra kapott megbízást a törvényben előírt működési kör gyakorlására. Románia többi tartományaiban ugyanezt a szerepet a Fundația Culturală Regală „Principele Carol“ (Károly herceg királyi kulturális alapítvány) kapta. A nevezett törvényszakasz értelmében az Astra rendeltetése lett „a Társadalmi Szolgálat alkalmazása Szamos, Temes és Maros tartományokban, azzal a küldetéssel, hogy szervezze és vezesse a Társadalmi Szolgálatot ezekben a tartományokban, a Társadalmi Szolgálatról szóló törvény és végrehajtási szabályzata pontos rendelkezéseinek megfelelően“.²⁰⁰ Megjegyzendő, hogy maga az Astra is hozzájárult a törvény és végrehajtási utasítása elkészítéséhez,²⁰¹ s ezek tulajdonképpen szerves folytatásai voltak azoknak a tervezgetéseknek, amelyekről már az Astra 1933-i brassói közgyűlésével kapcsolatban szóltunk.²⁰²

---

¹⁹⁸ Chindea a román lapokban is sűrűn közölt hasonló tartalmú cikkeket: *Reînvierea*, 1938. jan.—márc. sz. 38—40; *Calendarul pentru poporul Asociațiunii*. 1938. 145—150. stb.

¹⁹⁹ Ld. Tr. LXIX—1938, 261.

²⁰⁰ Tr. LXX—1939. 197.

²⁰¹ Uo. 198.

²⁰² Ld. fentebb: 38. l. A törvény végrehajtási utasításait ld. Tr. LXX—1939, 102—125.

A társadalmi nevelés monopóliumával az Astra súlya és befolyása hallatlanul megnövekedett. Szerény, súlyos belső-külső válságokkal küzdő társadalmi egyesületből az államhatalom egy részének letéteményese lett. A törvény rendelkezése szerint az említett három tartományban a Serviciul Social hatáskörébe tartozó tisztviselőket a kormány az Astra előterjesztése alapján nevezi ki. A Fundația „Principele Carol“ erdélyi kultúrházai az Astra kezelésébe mentek át.²⁰³ Az Astra és a kormány közt a legszorosabb együttműködés létesült. Az államhatalom a gazdasági nevelés terén is szerepet szánt az Astrának. Különösen a szövetkezeti mozgalom ösztönzésére akarta felhasználni. Erre a célra azonnal egy millió lejt bocsátott rendelkezésére és az volt a terv, hogy a szövetkezetek tiszta jövedelmének 25%-át helyi kulturális célokra fogják fordítani az Astra ellenőrzése mellett. A somlyói gazdasági iskolát az állam átengedte az egyesületnek és még más intézeteket is készült átadni népfőiskolai rendeltetéssel. A mezőgazdasági oktatás átszervezéséről szóló törvényjavaslat megszövegezésében is messzemenő tekintettel akart lenni az állam az Astrára.²⁰⁴

A Serviciul Socialról szóló törvény nem volt hosszúéletű, megvalósítására — tegyük hozzá: szerencsére — sohasem került sor. Mire az Astra és a román államvezetés annyira jutott, hogy a székelység magyar életét halálos veszélybe sodorhatta volna, Európa átalakult Nagyrománia körül. Magyarország, a megváltozott világnak hála, kiszabadult régi bilincseiből és mind nagyobb súllyal volt képes felemelni szavát Romániához csatolt fiai érdekében. Területét előbb az első bécsi döntés, azután Kárpátalja meghódítása megnövelte. A magyar és a román állam közt a viszony pattanásig feszült. A határokon állig felfegyverkezett hadseregek néztek egymással farkasszemet. 1938 óta Románia nem gondolhatott komolyan nagyszabású elnemzetietlenítő terveinek rendszeres végrehajtására. A belpolitikai bonyodalmak az országot sűrű egymásutánban többszörösen gyökeresen átalakították. Bizonyos, hogy a román államnak semmi lelkiismeretfurdalása sem lett volna kedvező körülmények közt a székely nép életerőinek teljes elvágásában és mindent elkövetett volna magyar életének megfojtására. Hosszú évek előkészítő tevékenysége

---

²⁰³ Uo. 198.

²⁰⁴ *Inzestrarea Astrei*. Ținuturi Secuizate. 1939. nov. 19.

után a helyzet már megért a végső leszámolásra és csak szerencsének kell neveznünk azt a körülményt, hogy Románia a legveszélyesebb korszakban került olyan válságba, amely megakadályozta a székelyellenes tervek végrehajtását. Az éveken keresztül „hadgyakorlaton” tartott, helyesebben mozgósított katonaság, a szabadságok teljes eltörlése, a felajzott faji gyűlölet magyar és román közt szinte elviselhetetlenné tette az életet, de meg volt az a jó oldala, hogy az Astra és a kormányzat közt létrejött titkos munkatervek folytatására csak részben kerülhetett sor. A nemzeti-szocialista Németország szellemi hatása kedvező légkört teremtett a Moldovan képviselte biológizmus számára. Bár ő felfogását nem szánta rasszizmusnak, sőt ez ellen tiltakozott is,²⁰⁵ hatásában mégis a faji gondolat terjedését szolgálta. Felfogását az ifjúság, az európai eszmeáramlattal átszínezve, hamarosan magáévá tette. A nacionalizmus új fogalmazást nyert. „Az élet szabályainak örök voltára épített biológiai nacionalizmus” kerül felszínre és „ez felváltja a régi hazafias jellegű nacionalizmust — írja OVIDIU COMȘA a Transilvaniában, — ami nálunk épúgy, mint másutt, szavakba fullasztotta mindazt, amit tetté kellett volna alakítani”.²⁰⁶ Az átalakult, dinamizmusában hallatlanul megnövekedett új román nacionalizmus roppant veszélyt rejtgetett magában a székely népre nézve. Csakhogy a faji gondolat köré csoportosult ifjúság nem az Astra hagyományokra épülő, tehát öreges vonalát követte. CODREANU keleti misztikával átítatott faji rajongása sokkal jobban megfelelt természetrajzának. Ezt követte nyíltan, amíg lehetett és titkon, amikor II. Károly király parancsuralmi kormányzása eltette láb alól a vasgárdista mozgalom szentként tisztelt vezérét. A biológiai államszemlélet azonban megmaradt vezetőgondolatnak a második bécsi döntés utáni, nehéz válságok után ANTONESCU vezérsége alatt megállapodó új Romániában is. Antonescu Mihály miniszterelnökhelyettes úgy nyilatkozott, hogy „az ideológiai és retorikus államot a biológiai és funkcionális államnak kell felváltania”.²⁰⁷ Az Astrának minden esetre komoly része van benne, hogy ez a felfogás Romániában gyökeret vert és uralomra jutott.

*

---

²⁰⁵ Ld. fentebb: 20. l. 53. j.

²⁰⁶ *Naționalism biopolitic*. Tr. LXVIII—1937, 466.

²⁰⁷ SdM. 18—1941, 85.

Az Astra az első világháború előtti erdélyi románság nemzeti életének egyik legjellegzetesebb képviselője volt. Az elmondottakból kitetszett, hogy mily nagy nehézségekbe került, amíg az egyesült Nagyromániában megtalálta a maga helyét és új hivatását. Bármekkora belső nehézségekkel is kellett megküzdenie, lassankint megtalálta a megoldást, s ez megfelelt az erdélyi románság múltjának és hagyományának. Egyszóval, az Astra ismét beletalálta magát a románság fejlődésének egyenes irányába. A román nemzet és állam leggyökeresebb érdekéhez, a népi értékek felkarolásához fogott hozzá. Ez egyként megfelelt az egyesület régi, a háború után alig teljesített népi-kulturális feladatának és a nacionalizmus új fejlődési fokának, a totális szemléletnek. Moldovan biológiai alapozású ethnopolitikájában a nemzet külső-belső életének minden vonatkozására kiterjedő felfogása támadt, ami a román államvezetés jövőjére jelentékeny befolyást gyakorolt. A totális nacionalizmus követelményeinek megfelelően az Astra maga is meg akarta valósítani a nagyromán állam létének és megmaradásának legbiztosabb feltételét, a népi egységet. Így került szembe a székely kérdéssel. Bizonyos csekély román népi elem beolvadását a székelybe mérhetetlenül el-túlozva, utóbb pedig a székely-román vérazonosság feltevését kihasználva, a román faj hódítói szándékát több-kevesebb őszinteséggel „visszarománosító“ mozgalomként fogva fel, hozzáfogott a székelység teljes beolvasztásához. Munkájának legnagyobb akadálya a székely-magyar valóság, a székelyek erős magyar öntudata és életérzése volt, élénk ellentétben a hamis alapozású, illuzionista székely-román azonosítással és az elvakult nacionalista hódítói buzgalommal. A hódításra vállalkozó székelyföldi román középosztály sem osztályilag, sem erkölcsileg, nem volt elég erős a kitűzött feladat megoldására. Hatalmas tévedés volt a belülről nagyszerűnek ismert román nacionalizmust egy egészen más nemzettartalomtól megszáltnak tartani. Láttuk az Astra sok gyengeségét, munkájának sokszor vézna, értéktelen voltát. De értelmét nem a megvalósításokban kell keresnünk. Az egyesület rájött arra, hogy a munkát egymaga nem végezheti el, ezért a megvalósítást az egyedüli erre alkalmas szervezetre, az államra bízta, maga pedig az örökös társadalmi lelkiismeret, a megfigyelő és tanácsadó szerepét vállalta el. Ennek az együttműködésnek az érvényesülését az euró-

pai történelem háborgásai megakadályozták. Az Astra jelentősége a székelyföldi románosításban mégis hatalmas. A román nemzeti fejlődéssel nagyjából egy ütemben, sőt mint ennek egyik mozgató ereje, komoly szellemi tényezőként hatott a nagy magyar-román mérkőzésben. Az állam megvalósító tevékenysége a székelyföldi románosításban már külön vizsgálatot igényel.

I. Tóth Zoltán.